

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

АДАБИЙОТШУНОСЛИК КАФЕДРАСИ

СУВОНОВА ГЎЗАЛ БАХТИЁР ҚИЗИНИНГ

**БОШЛАНГИЧ ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯВИЙ ИШ ЙЎНАЛИШИ БЎЙИЧА
БАКАЛАВР ДАРАЖАСИНИ ОЛИШ УЧУН «ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ
БОЛА ТАРБИЯСИ ҲАҚИДАГИ ФИКРЛАРИ ВА УЛАРНИНГ БУГУНГИ КУНДАГИ
АҲАМИЯТИ» МАВЗУСИДАГИ**

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИСҲИ

Илмий раҳбар:

доцент Қ. КЎБАЙЕВ

ГУЛИСТОН – 2014

МУНДАРИЖА

КИРИШ

**II боб. Буюк мутафаккирларимизнинг ижодини ўргатиш
воситасида ўқувчиларга таълим-тарбия беришнинг
педагогик асослари**

1.1. Мутафаккирларимиз ижоди ёрдамида ўқувчиларга
таълим-тарбия беришнинг мақсад ва
вазифалари.....

1.2. Бошланғич таълимда мутафаккирларимиз ижодини
ўргатишни такомиллаштириш ва унинг аҳамияти.....

**III боб. Буюк мутафаккирларимизнинг ижодини бошланғич
синф ўқувчиларига ўргатишнинг шарт-
шароитлари**.....

2.1. Дарс жараёнида буюк мутафаккирларимиз ижодини
ўргатиш усуллари.....

2.2. Буюк мутафаккирларимиз ижодини ўргатиш
бўйича амалга оширилган тажриба-синов ишлари
ва уларнинг натижалари.....

Хулоса ва тавсиялар

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....

Иловалар.....

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. Ўзбекистоннинг келажакдаги равнақи бугунги ёш авлоднинг тўлақонли тарбиясига кўп жиҳатдан боғлиқ. Ҳар бир ота-она ўз фарзандининг комил инсон бўлиб етишиши учун қайғуриши, уни етиқодли ва маърифатли қилиб тарбиялаши лозим.

Таълим мазмунининг йил сайин ўзгариб, такомиллашиб бориши мактаб ва ота-оналар олдига янги талаблар қўймоқда. Таълим-тарбия тизими жамиятимизда кечаётган ислоҳотлар, янгиланиш жараёнлари билан уйғун ҳолда ривожланмоқда. Юртбошимиз ташаббуси билан таълим соҳасида туб ислоҳотларни амалга оширишга етибор қаратилди. Бу борада Президент Ислам Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 9-сессиясида (1997 йил 29 август) сўзлаган «Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори» мавзусидаги маърузаси алоҳида аҳамиятга эга.

Мазкур нутқда Президент таълим соҳасидаги ислоҳотларнинг асл моҳиятини аниқ тушунтириб беради: «...бугунги кунда олдимизга қўйган буюк мақсадларимизга, езгу ниятларимизга еришишимиз, жамиятимизнинг янгиланиши, ҳаётимизнинг тараққиёти ва истиқболи, амалга оширилаётган ислоҳотларимиз, режаларимизнинг самараси, тақдири буларнинг барчаси, авваламбор, замон талабларига жавоб берадиган юқори малакали, янги мутахассис кадрлар тайёрлаш муаммоси билан чамбарчас боғлиқлигини барчамиз англаб етмоқдамиз, фақатгина чинакам маърифатли одам инсон қадрини, миллат қадриятларини, бир сўз билан айтганда, ўзлигини англаши, еркин ва озод жамиятда яшаши, мустақил давлатимизнинг жаҳон ҳамжамиятида ўзига муносиб, обрўли ўрин егаллаши учун фидоийлик билан курашиши мумкин», - деди ва бу вазифаларнинг ҳал етиш йўлларини кўрсатиб берди.

Тадқиқот мақсади- буюк мутафаккирларимиз ижоди ёрдамида бошланғич синф ўқувчиларига таълим-тарбия беришнинг мазмуни, шакл ва методлари ишлаб чиқиш.

Тадқиқот объекти – мутафаккирларимиз ижоди ёрдамида ўқувчиларга таълим-тарбия беришни шакллантириш жараёни. **Тадқиқот предмети** – бошланғич синф ўқиш дарсларида буюк мутафаккирларимиз ижодини ўргатишнинг мазмуни ва шакл методлари.

Тадқиқот вазифалари

1. Бошланғич синф ўқиш дарсларида мутафаккирлар ижодини ўргатиш педагогик муаммо еканлигини назарий жиҳатдан асослаш.

2. Мутафаккирлар ижоди ёрдамида ўқувчиларда таълим-тарбияни шакллантиришнинг педагогик хусусиятларини ишлаб чиқиш.

3. Асарлар ёрдамида ўқувчиларда яхши фазилатларни шакллантиришнинг педагогик шарт-шароитларини аниқлаш.

4. Асарлар ёрдамида ўқувчиларда ижобий фазилатларни шакллантиришни таъминлайдиган шакл ва методлар, воситалар тизимини ишлаб чиқиш, илмий асослаш ва тажрибада текшириш.

5. Дидактик асарлар ёрдамида ўқувчиларда ижобий фазилатларни шакллантириш бўйича ўқитувчилар учун методик тавсиялар тайёрлаш.

Тадқиқотнинг методологик асослари. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Президент И.А.Каримовнинг таълим-тарбия ҳақидаги асарлари ва нутқлари, Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар концепцияси, Ўзбекистон давлатининг миллий ва маънавий қадриятлари ҳақидаги фармонлари, ҳукуматимизнинг умумий ўрта таълим мактаблар ҳақидаги қарорлари, Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» қонунлари, Ўрта Осиё мутафаккирларининг инсон тарбияси ҳақидаги фикрлари, баркамол авлод тарбиясига оид фалсафий, психологик, педагогик таълимотлар, мавзуга тегишли илмий-педагогик, методик манбаларни ташкил этади.

Тадқиқот методлари:

- Илғор педагогик тажрибаларни ўрганиш, педагогик кузатув;

- суҳбат, анкета, олинган маълумотларни қайта ишлаш ва умумлаштириш.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги ва назарий аҳамияти қуйидагиларда ўз аксини топган;

- Мутафаккирларимиз ижодининг моҳияти илмий асослаб берилди;
- бошланғич таълим босқичи 1-4-синф ўқувчиларида мутафаккирларимиз ижодини ўрганишнинг педагогик шарт-шароитлари, уни ўқув тарбия жараёнида амалга ошириш услубияти ишлаб чиқилди;
- ишлаб чиқилган услубиятнинг педагогик самараси, тажриба- синов ишлари синфларда текшириб кўрилди.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти.

Бошланғич таълим бўйича тавсиялар, ўқувчилар тарбиясига оид илмий назарий маърузалар тайёрлашда, дидактик асарлар ёрдамида ўқувчиларини тарбиялаш ишларини такомиллаштиришда, иш тажрибаларини оммалаштиришда, тарбиявий ишларни амалга оширишга хизмат қилади.

Битирув малакавий ишининг тузилиши. Битирув малакавий иши кириш, икки боб, тўрт параграф, хулоса ва тавсиялар, фойдаланилган адабиётлар, иловалардан иборат.

И боб. Буюк мутафаккирларимизнинг ижодини ўргатиш воситасида ўқувчиларга таълим-тарбия беришнинг педагогик асослари

1.1. Мутафаккирларимиз ижоди ёрдамида ўқувчиларга таълим-тарбия беришнинг мақсад ва вазифалари

Фарзандга таълим-тарбия бериш аввало оиладан бошланади. Шу боис оиладаги муҳит, ота-онанинг болага бўлган муносабати оилавий турмуш иқлимига боғлиқ. Бу еса, ўз навбатида, жамиятда маънавийтни шакллантиришга замин бўлади. Бола тарбияси ва бошланғич таълимда жамият маънавиятининг аҳамияти катта. Фарзандларга миллий қадриятлар, хусусан, Шарқ мутафаккирлари қолдирган бой мерос асосида таълим-тарбия бериш муҳим аҳамият касб этади. Улуғ мутафаккирларимиз асарларида болаларга гўдаклик чоғиданоқ катталарга ҳурмат ва кексаларни ёзозлаш, ота-онага алоҳида еҳтиром кўрсатиш, ўзидан кичиклар иззатини ўрнига кўйиш каби ажойиб қадриятларимизга таяниб иш кўришга чақирилади. Шу маънода ҳам «Биз соғлом авлодни тарбиялаб, вояга етказишимиз керак, соғлом киши деганда фақат жисмоний соғломликни емас, балки шарқона ахлоқ-одоб ва умумбашарий ғоялар руҳида камол топган инсонни тушунамиз...», - деб таъкидлайди Президентимиз Ислон Каримов.

Болаларга илк тарбия асослари оилада берилади. Фарзандларга бошланғич таълим беришда таъсирчан куч – оилавий тартиб, яъни уларнинг ўзаро муносабати, ота-онанинг хулқ-атвори, маънавий ва сиёсий савияси, муомала маданияти, оиланинг даромади, яшаш шароити ва бошқалардан иборат бўлади.

Юқоридаги фикрлар қадимда ўтмиш мутафаккирларимиз томонидан кўп бора таъкидланган ва ҳаётий ҳикматга айланган.

Буюк бобомиз Алишер Навоий асарларида бола таълим-тарбиясига, дунёқарашининг кенгайишига ва шахси ривожланишига оид қимматли фикрлар кўплаб баён етилган. Халқимизга хос бўлган тортинчоқлик, андиша каби психологик хусусиятларни чуқур англаган улуғ бобомиз инсонни фаол бўлишга, билим егаллашга ундаб, шундай ёзади:

Билмаганни сўраб ўрганган олим,

Орланиб сўрамаган ўзига золим.

Яна бир ҳикматида:

Оз-оздан ўрганиб, доно бўлур,

қатра-қатра йиғилиб, дарё бўлур- деб ёзади.

Ҳадиси шарифда ҳам куйидаги ибратомуз фикрлар баён етилган: *«Илм егалланг! Илм саҳрода дўст, ҳаёт йўлларида таянч, ёлғизлик дамларида – йўлдош, бахтиёр дақиқаларда – раҳбар, қайғули онларда – мададкор, одамлар орасида зебу зийнат, душманларга қарши курашда қуролдир», «Илм олиш ҳар бир муслим ва муслима учун фарздир», «Бешикдан то қабрга киргунча илм излангиз», «Ёшликда олинган илм тошга ўйилган нақш кабидир».* Бу пурмаъно фикрлар ҳам болаларга таълим беришда муҳим ўрин тутади.

Халқимиз фарзандларини доимо табиатга меҳрли бўлиш, теварак-атроф, сув, ҳаво, тупроқ, ҳайвоноту наботот оламини асраб-авайлаш, инсонни олий кадрийат деб билиш, унинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш руҳида тарбиялаган. Булар ҳақида ҳам шундай бебаҳо ўғит ва йўл-йўриқлар, умуминсоний аҳамиятга молик фикрлар баён етилганки, улар ҳозирга қадар ҳам ўз қимматини йўқотмаган.

Улуғ мутафаккирларимиз Муҳаммад Хоразмий, Абу Бакр Розий, Абу Райҳон Беруний, Форобий, Ибн Сино, Умар Ҳайём, Мирзо Улуғбек, шеърят мулкининг султони Мир Алишер Навоий билан бир қаторда диний дунёқараш билан қомусий билимдонликни ўзида мужассамлаштирган Имом Бухорий, Имом ат-Термизий, Хожа Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Аҳмад

Яссавий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур ижодидан баҳраманд бўлиш ҳам таълимий, ҳам тарбиявий таъсир кучига ега.

Бола шахсини ривожлантириш, дунёқарашини ўстиришда Марказий Осиё мутафаккирларининг ўрни катта. Уларнинг ҳаёти, ижоди, ахлоқий таълим ва ўғитлари ёш авлодни тарбиялашда мерос ҳисобланади. Улар ижодига хос хусусият – илм-маърифатни улуғлаш, ахлоқ масалалари, Ватанни севиш, инсонпарвар бўлишга ундашдан иборат бўлган.

Ҳа, келажакка ишончимиз, умидимиз бўлган фарзандларнинг соғлом, жисмоний бақувват, руҳий ривожланган, билимдон, баркамол инсон бўлиб етишишида замонавий билимлар билан бир қаторда бутун дунёда умуминсоний қадрият сифатида еъзозланадиган бой илмий-бадий меросимиз асосий таянч вазифасини ўтайди. Шу боис ҳам фарзандларимизга илк таълим бериш босқичида, бола шахсининг тўлақонли шаклланишида замонавий илм-фан ютуқлари ва аждодларимиз яратган буюк қадриятлар уйғунлашган ҳолда ўзлаштирилиши зарур.

Комиллик мазмунида ўтмишимизнинг бой маънавий мероси, улуғ мутафаккирларимизнинг илғор таълимоти, тафаккур дурдоналари мужассамлашганки, улар маънавий-ахлоқий тарбияда муҳим ва қимматли манба ҳисобланади. Чунки, ўтмиш маънавий-ахлоқий тафаккури илм-маърифат, таълим-тарбия соҳасидаги беназир фикрлар, ахлоқий қарашлар бугунги тараққиёт учун ҳам, ёш авлод камолоти учун ҳам ниҳоятда аҳамиятлидир. Шунга кўра биз учун кадрли бўлган Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Юсуф Хос Ҳожиб, Абу Али ибн Сино, Алишер Навоий каби улуғ мутафаккирларимизнинг маънавий-ахлоқий қарашлари ва қадриятларидан мустақил Ўзбекистон истиқлолини мустаҳкамлашда, ўқувчилар маънавий-ахлоқий камолотини тарбиялашда, кундалик турмушимизда кенг фойдаланишимиз мақсадга мувофиқдир.

Таълим тизимида ҳар жиҳатдан халқимизнинг бой маънавий қадриятлари ҳисобланмиш машҳур мутафаккир ва мутафаккирларнинг

маънавиятга доир ўғитларини ўрганиш муҳим аҳамиятга егадир. Зеро, уларнинг асарларида ахлоқ-одоб доимо улуғланган. Чунки, хулқ-одоб инсонга беқиёс ҳусн ва назокат бағишлайди, ота-онага ҳурмат, меҳр-оқибат, меҳнатга муҳаббат руҳида тарбиялаш имконини беради.

Марказий Осиё мутафаккирлари ўз асарларида маънавий-ахлоқий ғояларни тараннум етиб, халқни орифлик, фозиллик, комиллик даражасига кўтаришга чоғланганлар. Айниқса, Алишер Навоий ижодида комил инсон тарбияси асосий ўринда туради.

Буюк мутафаккир ўзининг бутун ҳаёти ва ижоди давомида инсон ҳаётининг негизи бўлган маънавий-ахлоқий тарбияга катта беради. Ёш авлодга таълим-тарбия беришда вақтни ҳам, кучни ҳам аямасликка даъват этади. Шоир шу билан бирга инсон ҳуқуқларини, унинг ор-номуси ва кадр-қимматини ҳам ҳимоя қилди. У халқнинг осойишта ва бунёдкор ҳаётини бузувчи ёвузликка, халқнинг хўрланишига ва ижтимоий офатлар келтирувчи ходисаларга қарши чиқади. Халққа зўравонлик қилишни ёвузлик дея қоралайди. Шу сабабли, ўша даврдаги ўзаро урушлар ва ижтимоий фалокатларга қарши баралла бош кўтариб, унинг мудҳиш оқибатларини жонли мисолларда кўрсатиб беради.

Инсон камолотининг фазилатларидан ҳисобланган адолат тушунчаси ва туйғуси Навоий донишмандлигининг асосини, маънавий-ахлоқий қарашларининг бош мезонини ташкил этади. Барчага баробар адолат устивор бўлган тақдирдагина мамлакат ва унинг фуқаролари фаровонликка еришиши мумкинлигини шоир ўз асарларида ёрқин ифодалайди.

Мамлакатнинг осойишталиги, ободончилиги, халқнинг низоларсиз тинч-тотув яшаши, турмушнинг фаровон бўлиши давлатни оқилона идора қиладиган доно йўлбошчига, адолатли шоҳга боғлиқ, дейди Алишер Навоий. Унинг замондоши, тарихчи олим Хондамир «Мақоримул ахлоқ» асарида:

«Адолат ва инсоф ешикларини инсоният юзига очиб қўйди», дея – хазрат Навоийга юқори баҳо беради.

Буюк шоир саховат ва ҳимматни юксак фазилат қаторига кўяди. Унинг фикрича, яхшилик сари ва муҳтожларга қарамли бўлишга интилиш ҳар бир ахлоқли кишига хосдир. Шоир ана шу хислатга ега бўлмаган инсонни дурсиз чиғаноққа, кўклам фасли осмонда сузиб юрган ёғинсиз булутга ўхшатади.

Унинг «Ҳайратул аброр» достонида етук шахсининг маънавий-ахлоқий тарбиясидаги яхшилик, саховат, андиша, адаб, камтарлик, қаноат, ростгўйлик, инсоф, адолат, бағрикенглик сингари фазилатлари таърифланиб, руҳий камолот йўллари таҳлил етилган. Шарқда инсон қадрини ғоят юқори даражага кўтариш унинг буюк орзуси бўлган.

Буюк мутафаккир ўзининг маънавий-ахлоқий тарбия тизимида хунар ўрганишга ҳам катта эътибор қаратади.

Хунарли бўлиш халқпарвар, билимли, олижаноб фазилатлар егаси бўлишга замин ҳозирлайди. Бунинг учун тарбия етакчи рол ўйнамоғи лозим. Шу билан бирга хунар қобилиятни, иқтидорни ривожлантиради ва болаларни ёмон хулқли бўлишдан сақлайди. Шунингдек, Навоий маънавий-ахлоқий тарбия ёрдамида болаларга илм-маърифат бериб, уларни одобга ўргатишни муҳим вазифа қилиб кўяди. Бола шахси камолотида тарбиянинг юксаклиги алоҳида таъкидланади.

Шоир ўзининг «Фарҳод ва Ширин» достонида маънавий-ахлоқий тарбиянинг дўстлик, биродарлик, халқпарварлик, каби хусусиятларига алоҳида эътибор қаратди ва буни дostonдаги хитойлик Фарҳод, Шопур ва арман қизи Ширин мисолида тасвирлайди.

Асар қахрамонлари ўртасидаги адабий дўстликнинг асоси маънавий-ахлоқий тарбия мезонлари вафо, садоқат, жасорат ва мардлик орқали тўлдирилади.

Алишер Навоий «Фарҳод ва Ширин» достонида илм орқали Фарҳоднинг ақл-идроқи, билимдон, хунарманд, камтар, инсонпарвар, иродали ва эътиқодли инсон даражасига етганини кўрсатади. Достонни тўлиқ ўқиган ҳар

бир ўқувчи, инсоннинг етуклигини кўрсатувчи сифатлардан бири – илм эканига тўла ишонч ҳосил қилади.

Фарҳоддаги камтарлик, бойликка қизиқмаслик, ўзини оддий киши деб билиши, мазлум халқни чин кўнгилдан ҳурмат қилиши, умум манфаатини ўз манфаатидан устун қўйиш каби фазилатлар ҳар бир ўқувчига катта ибрат бўла олади.

Ҳазрат Навоийнинг маънавий-ахлоқий қарашларида комиллик муҳим ўрин тутди. Унингча, комиллик буюк инсоний неъмат бўлиб, у инсоннинг жаҳон фарзанди мавқеига кўтарилишини хоҳлаган ва худди шу мавқени комилликнинг олий чўққиси деб билган.

Буюк мутафаккир ўз даврида комил инсонларни «аҳли маъни» деб билган. «Аҳли маъни» бу фикрли одамлардир. Фикрсиз кишининг онгида маъни чуқурлиги бўлмайди. Фикрлаш, ҳақиқатни англаш ёхуд мустақил мушоҳада юритиш юритиш демакдир. «Аҳли маънилик» туфайли ахлоқий онг ривожланади, одам ва олам тақдирига виждон билан қараш қобилияти шаклланади. «Аҳли маъни»ли кишилар гуруҳига оқил ва доно, камтар ва олижаноб, ҳақиқатпарвар ва фидоийларни киритиш мумкин. Шундай фазилатларга ега бўлган инсонларнинг тафаккур даражаси бениҳоя кенгдир. Ҳазрат Навоий дейдиларки: «Аҳли суратларга шоҳ бўлгунча, маъни аҳли йиғинида гадо бўлмоқлигинг минг карра афзалдир». Унинг фикрича, аҳли маъни кишилар маънавий-ахлоқий жиҳатдан етук шахслардир. Алишер Навоий яратган қаҳрамонлар ҳам худди шундай маънавий-ахлоқий етук инсонлар сирасига киради.

Умуман олганда, Марказий Осиё мутафаккирларининг ижодида маънавий-ахлоқий тарбия масалалари мазмунан бой, шаклан ранг-барангдир. Айниқса, Алишер Навоий асарларида акс етган мардлик, тўғрилиқ, адолатпарварлик, вафодорлик, ҳалоллик, сахийлик, меҳр-оқибат, инсонпарварлик каби хислатлар бугунги кунда камол топаётган ёш авлод маънавий-ахлоқий тарбиясида муҳим ўрин егаллайди.

Бошланғич синф ўқувчиларига ўқиш дарсларида буюк мутафаккирларимизнинг ижодини, халқимизнинг халқ оғзаки ижодини ўрганиш бўйича 3-синф ўқиш китобида берилган бир қанча дарс ишланмаларини тавсия етамиз:

Мавзу: ВАТАНИМИЗНИ СЕВАМИЗ

Дарс материали: Абдулла Авлонийнинг «Ватанни суймак» ва Хуршид Давроннинг «Ватан мўътабардир» ҳикоялари. Дунё ва Ўзбекистон харитаси.

Дарс мақсадлари:

Таълимий мақсад: Абдулла Авлонийнинг «Ватанни суймак» ва Хуршид Давроннинг «Ватан мўътабардир» асарларини ўқиш.

Тарбиявий мақсад: «Ватанни суймак», «Ватан мўътабардир» асарларини ўқиш орқали Ватанини жонидан ортиқ севиш, уни қадрлашни ота-боболаридан ўрганишга одатлантириш.

Ривожлантирувчи мақсад: ўқувчиларни ўқилган асардаги ғояни англайдиган қилиб шакллантириш. Ижодий қобилиятларини ривожлантириш.

Дарснинг бориши:

1. Алибек Рустамийнинг «Байроқ нима?» ҳикоясини ўқитиш, мазмунини сўраш орқали ўтган дарс мавзуси мустаҳкамланади.

2. Янги мавзу: Абдулла Авлонийнинг «Ватанни суймак» ҳикоясини ўқиш.

3. Кириш суҳбати. Ўқитувчи Абдулла Авлоний ҳақида маълумот беради.

Ўқитувчи учун:

Абдулла Авлоний

Авлоний Ўзбекистон маданиятининг улкан вакилларида бири, педогог, жамоат арбоби, болалар адабиётининг юзага келишига катта ҳисса қўшган олим. У 1878-йилда Тошкентда дунёга келган.

Абдулла Авлоний бошланғич диний мактабда ўқиди. Илм-фанни севди. У 14 ёшдан бошлаб шеър ёзишни машқ қилди. Ўз халқини илмли қилишни ўзининг фуқаролик бурчи деб билди. 1904-йилда Мирободда мактаб очди. Мактаблар учун (китоблар) дарслик ёзди. Масалан, «Биринчи муаллим», «Иккинчи муаллим», «Мактаб гулистони» китоблари фикримиз далилидир.

Абдулла Авлоний шоир, режиссёр, таржимон, актёр, жамоатчи ўқитувчи-профессор сифатида халқимиз қалбида сақланиб қолди.

Абдулла Авлоний 1934-йилда вафот етган.

«Ватанни суймак» ҳикояси «Болаларга» тўпламидан олинган. (Иложи бўлса, ўқитувчи тўпламидан мавзунини ўқиб беради).

4. Луғат устида ишлаш:

уюр – биялар тўдаси;

гўша – одамлар назаридан узоқ ер, турар жой.

5. Кўргазмадан фойдаланиш: ўқитувчи Ўзбекистон харитасидан Арабистоннинг қаерга жойлашганини кўрсатади.

6. Ҳикоя билан таништириш. Ўқувчиларга матнни ичда ўқиш топширилади. Топшириқ бажарилгач, ҳикоя ўқувчиларга навбати билан ифодали ўқитилади ва сўзлатилади. Матнни ўқиш жараёнида кўчма ёзув тахтасига ёзилган *ҳайвонлар*, *туркистонликлар*, *араблар* сўзларига ўқувчилар диққати тортилади. Сўзлаш давомида шу сўзлардан фойдаланиш уқтирилади.

7. Ўқувчиларнинг ҳикоя юзасидан қай даражада тушунчага ега бўлганликларини аниқлаш мақсадида қуйидаги саволлар асосида суҳбат ўтказилади:

- Матнда ҳайвонлар ҳақида нималар дейилган?
- Араблар ҳақида-чи?

- Нима учун ҳар ким ўз Ватанини жонидан ортиқ севади?

8. Мақол устида ишлаш.

қуйидаги мақол мазмунини очиб беринг: «Ўзга юртда султон бўлгунча, ўз юртингда гадо бўл».

Агар ўқувчилар мақол мазмунини очишга қийналсалар, у ҳолда ўқитувчи ёрдам беради. Яъни: Султон деганда юрт подшоси тушунилади. Подшо ўзига-ўзи хўжайин. Унинг буйруқларини ҳамма бажаради. Халқ унга бўйсунади. Лекин Султон ўз юртини ташлаб кетиб, бошқа юртда султон бўлса ҳам, кўнглининг бир четида армон бўлади. Бу армон туғилиб ўсган юртидан узоқдалигидан, халқидан ажралганидан афсусланиб яшашдир.

Чўпон-чи? Чўпон бировларнинг молини боқиб кун кўради. Лекин ўз юртида, ўз туғилган жойида шод-хуррам яшайди. Чўпон ўзини бахтли ҳисоблайди. Шундан «Ўзга юртда султон бўлгунча, ўз юртингда гадо бўл» мақоли мавжуд.

Шу ўринда шоҳ Бобурнинг Ҳиндистонда подшоҳ бўлиб яшаса ҳам, ўз юрти Андижонни соғиниб яшагани, Андижонга келолмай армон билан оламдан ўтгани еслатилади. Шеърӣй парча ўқилади. Бу орқали ўқувчилар қалбида Ватанни севиш, унга муҳаббат қўйиш, ундан кечмаслик туйғусини сингдириш учун йўл очиб борилади.

9. Ўқувчилар матн мазмунини пухта ўзлаштириб олишлари учун мавзу мустаҳкамланади.

10. Ўқитувчи ўқувчиларга :

1. «Нима учун Ватан мўътабар?» 2. «Ватанга муҳаббат нимадан бошланади?» каби саволларга жавобни Хуршид Давроннинг «Ватан мўътабардир» ҳикоясидан топилажани айтади. Ҳикояни ичда ўқиш топширилади.

11. Топшириқ бажарилгач, ўқувчиларга ҳикоя мазмунини қай даражада ўзлаштирганликларини аниқлаш мақсадида суҳбат ўтказилади. Суҳбат учун саволлар ва топшириқлар:

- Мўътабар сўзи қандай маънони билдиради?
- Нега инсон учун ватан мўътабар?
- Ватан қаердан бошланади?
- Биз ватанни севишни кимлардан ўрганмоғимиз керак? Жавобингизни ҳикоядан ўқиб исботланг.

Ўқитувчи ўқувчилар жавобини тўлдиради ва «Меҳригиё» сўзига изоҳ беради. «Меҳригиё» - ўсимлик. У хушбўй, ёқимли ҳид таратади. Шунинг учун ҳам шу гулни севади, қадрлайди. Муаллиф ватанни ана шу Меҳригиёга ўхшатган.

12. Ўқитувчи мавзунини мустаҳкамлаш учун саволларга жавоб олиб, лозим бўлса тўлдиради.

- Муаллифнинг фикрига қандай қарайсиз?
- Нима учун Она ватан дейилади?

13. Дарсни яқунлаш учун саволлар:

- Бугунги дарсда қандай асарлар ўқидик?
- Бугунги дарсдан нималарни билиб олдингиз?

14. Уйга вазифа: «Ватанни суймак», «Ватан мўътабардир» ҳикояларини ўқиб матнга тааллуқли савол ва топшириқларга жавоб топиш, «Ватаннимизни севадиз» мавзуида иншо ёзишга тайёрланиш.

ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИ

Халқ оғзаки ижоди халқнинг турмуш тажрибалари асосида юзага келган. У меҳнат жараёни билан боғлиқ. Халқ шу меҳнат жараёнининг турли шароитларига мос равишда болалар учун ертас, қўшиқ, топишмоқ, мақоллар яратган. Уларни болалар жуда севиб ўқийдилар.

Халқ оғзаки ижодида, яъни ертасда яхшилик ёмонлик устидан, тўғрилиқ егрлик устидан ғалаба қилади. Меҳнаткаш халқнинг турли орзу-истаклари ҳикоя қилинади.

Кўшиқ турли даврдаги ҳаётга ва маросимларига мос равишда яратилади. Кўшиқларда халқнинг орзу-истаклари ўз аксини топди. Масалан, “Ёр-ёр”, “Читтигул”, “Лайлак келди”.

Кўшиқ ўқувчиларнинг нафосатини ўстириб уларни ҳаётга муҳаббат, ватанпарварлик, дўстлик каби фазилатлар руҳида тарбиялайди.

Ўқувчиларда ифодали ўқиш ва ифодали нутқ малакаларини ҳосил қилишда ва уни такомиллаштиришда доно халқимиз томонидан яратилган мақол ва топишмоқлардан ҳам фойдаланилади.

Топишмоқлар устида ишлаш ўқувчиларни мустақил фикрлашга ўргатади, зехнини ўстирди, луғат бойлигини ўстиради, ифодали ўқишга ўргатади.

Мақоллар халқ томонидан яратилган ихчам ва тимсолли, чуқур маъноли гаплардан иборат. Ўқувчиларга ростгўйлик, дўстлик, меҳрибонлик, меҳнацеварлик, тўғрилиқ каби фазилатларни сингдиришда мақоллар муҳим аҳамиятга ега. Уларда енг яхши инсоний фазилатлар улуғланади. Ўқувчиларнинг маънавий камол топишига ёрдам беради.

Мақоллар ва топишмоқларни ўрганишга алоҳида соат ажратилмайди. Дарсларда мақоллардан ўрганилаётган бадиий мазмунига боғлаб, матн юзасидан хулосалар чиқаришда, мустақил ишлашда фойдаланилади.

Кичик ёшдаги ўқувчиларнинг севиб, қизиқиб ўқийдиган асарлари ертақлардир. Айниқса, ҳайвонлар ҳақидаги ертақларни болалар зўр қизиқиш билан ўқийдилар. Ертақдаги мард, кучли, довюрак қаҳрамонлар, яхшилиқнинг ёвузлик устидан ғалабаси болаларни ўзига тортади. Тимсолларнинг ҳатти-ҳаракатларига қараб ертақлардан фойдаланилади.

Масалларни ўрганиш ўқувчиларга ахлоқий таълим беришда асосий воситалардан бири сифатида хизмат қилади. «Масал, ахлоқий мазмунни киноявий образлар орқали акс еттирадиган бадиий асардир. У кўпроқ шеърӣй йўлда ёзилади. Масалда инсонларга хос хусусиятлар киноявий образлар – ҳайвонлар, жониворлар ва ўсимликлар дунёсига кўчирилади. Кўпинча

масалнинг кириш қисмида, баъзан охирида қиссадан ҳисса, яъни ибратли хулоса чиқарилади».

Мавзу: ҚЎШИҚ - ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИ

Дарс материали: Дарсликнинг 29-бетидаги халқ қўшиқлари.

Дарс мақсадлари:

Таълимий мақсад: «қўшиқ» (29-бетидаги)ни ўқиш. қўшиқнинг турли мазмунда бўлишини тушунтириш.

Тарбиявий мақсад: ўқувчиларнинг санъатга, Мусиқага бўлган қизиқишини шакллантириш.

Ривожлантирувчи мақсад: ўқувчиларнинг турли жанрдаги асарларни ўқиш малакаларини шакллантириш ва ўқувчилар нутқини ўстириш.

Дарснинг бориши: Дарс 3- синф «Ўқиш китоби»нинг 29-бетида берилган расм юзасидан суҳбат ўтказишдан бошланади. Бунинг учун аввал ўқувчилар расмни кузатадилар. Нималар тасвирланганлигини аниқлайдилар. Шундан сўнг ўқитувчи ўқувчиларга қуйидаги саволни беради:

- Расмда нималар тасвирланган?

(Жавоб:- Расмда дoston куйловчи бахши, ҳумо қуши, ертақларда учрайдиган тулпорлар тасвирланган).

Сўнгра ўқувчилардан билган қўшиқларини айтиш сўралади. Масалан, «Читти гул»ни айтадилар:

Читти гулей, читти гул,

қўлинг гулбогда бўлсин,

Етагинга гул босдим.

Белинг белбогда бўлсин.

Ҳаю читти гул,

Ҳаю читти гул,

Ҳаю читти гул.

Ҳаю читти гул.

Сўнг ўқитувчи муаллифи ёзилган ва муаллифи ёзилмаган қўшиқларга ўқувчилар диққатини қаратади. Муаллифи бор қўшиқ бир киши томонидан

ёзилган бўлади. Муаллифи йўқ қўшиқ халқ томонидан яратилган. Сўнг халқ томонидан яратилган қўшиқ ва ертақлар халқ оғзаки ижоди ҳисобланиши тушунтирилади.

Шундан сўнг ўқитувчи дарсликдаги биринчи қўшиқни ўқувчиларга ўқитади ёки ёд олган ўқувчи бўлса, куйга солиб айтилади. Ўқитувчи ўқувчилардан қўшиқ қайси мавсумга мослиги унда нималар куйланганлиги сўрайди ва улар жавобини тўлдиради.

Ўқувчиларга қўшиқнинг иккинчиси яъни «Хей, лола» ичида ўқиш топширилади. Тўхтамларга риоя қилиш, оҳангини лниқлаш, ифодали ўқишга тайёрланиш айтилади. Сўнг бир неча ўқувчига ифодали ўқитилади. Ҳар бир сатр таҳлил қилинади, мазмуни ҳақида ўқувчилардан сўралади. Ўқувчилар фикри ўқитувчи томонидан тўлдирилади. қўшиқда юрт тинч бўлиши, одамлар осойишта ҳаёт кечириши, халқнинг орзу-умидлари куйланади.

Чунки, халқимиз ўтмишида амирлар, беклар, хонлар ва хорижий давлатлар томонидан жабр-зулм тортган, азоб-уқубатда яшаган. Шунинг учун ҳам ўтмишда халқ ўз ҳаётида норозилигини ифодалаб қўшиқлар яратган.

Ҳозирги вақтда яратилган қўшиқларнинг мазмуни ўзгарган.

Масалан, «Она битта- Ватан ягона» бўлишида кимнинг қайси қўшиғини ўрганган Едик? (Анвар Обиджоннинг «Ўктам авлод» ва Кавсар Турдиеванинг «Дунёни сақлар болалар» қўшиғини ўрганган едик).

Уйга вазифа: Дарсликнинг 29-бетидаги қўшиқни ўқиш ва ёд олиш.

Мавзу: МАРД – МАЙДОНДА СИНАЛАР

(биринчи дарс)

Мавзу ҳажми катта ва янги жанр бўлганлиги учун 2 соат ўрганилади.

Дарс материали: «Рустамхон» достонидан олинган парча. Ергаш Жуманбулбул ўғлининг расми, «Рустамхон» достони (Китоб).

Дарснинг мақсадлари:

Таълимий мақсад: Ергаш Жуманбулбулнинг «Рустамхон» достонидан олинган парчани ўқиш.

Тарбиявий мақсад: Ергаш Жуманбулбулнинг «Рустамхон» достонини ўқиш орқали мардлик, жасурлик фазилатларини ўқувчилар қалбига сингдириш.

Ривожлантирувчи мақсад: Ўқувчиларда достон ўқиш техникаси ва унинг мазмунини ҳикоя қилиб бериш маҳоратини таркиб топтириш.

Дарс методи: тушунтириш, ҳикоя, суҳбат, кўргазмали мустақил иш, ақлий ҳужум.

Дарснинг бориши:

1. Ўтган дарсда ўтилган «Донишманд йигит» ертаги юзасидан ўқувчилар билимини текшириш (35-бетдаги), савол ва топшириқларга жавоб олиш билан баҳолаш ҳамда мавзуни такрорлаш.

Ўқитувчи ўқувчилардан халқ оғзаки ижодига доир қандай асарларини ўқиганлигини сўрайди. Тегишли жавоб олади. Достонлар ҳам халқ оғзаки ижоди ҳақида ҳисобланиши гапириб янги мавзуга боғлайди.

2. Янги мавзу: «Рустамхон» достонини ўқиш.

3. Асарни ўқишга тайёрлаш.

Ўқитувчи учун:

Ергаш Жуманбулбул ўғли

«Рустамхон» достонини Ергаш Жуманбулбул ўғли куйлаган. Ергашнинг ота – боболари бахши бўлганлар. Улар ҳам достон термаларини куйлаганлар.

Ергаш шоирнинг отаси Жуман бахши жуда чиройли ва ёқимли куйлаган. Шунинг учун ел орасида Жуманбулбул деб ном олган. Ергаш 100 дан ортиқ достонни ёд билган. Унинг бошқа бахшилардан фарқи бор. Фарқи шуки, у мактаб, мадрасада ўқиган, атрофлича билим олган. Шоир достонларни куйлашдан ташқари ўзи ҳам ижод қилган.

Ергаш шоирнинг меҳр билан севиб ёд айтган ва ёзган асарларидан бири «Рустамхон» достонидир.

4. Янги мавзу: «Рустамхон» достони билан таништириш. Ўқитувчи дарсликдаги достондан олинган парчадан «...Рустам ов овлаб келар, онаси куйдириб - пиширар» (36-бет)гача ўқиб беради.

5. Луғат устида ишлаш:

суюкли рафиқаси – севикли, яхши кўрган хотини;

гашилик қила бошлабди – кўра олмади;

арзнома- илтимоснома, ариза.

Ўқувчилар маъноси қийин сўз ва сўз бирикмалари билан, изоҳи билан дафтарга ёзиб оладилар.

6. Достонни ўқувчиларга қайта ўқитиш.

Ўқитувчи ўқувчиларга достонни ичда ўқиб, мазмунини ва иштрок етувчилар номини еслаб қолиш вазифасини беради.

7. Ўқилганлар юзасидан ўқувчиларнинг тушунчаларини ҳисобга олиш.

Ақлий хужум ўтказиш учун савол ва топшириқлар:

- достондаги қайси давр ва қаердаги воқеа тасвирланган.

- достонда кимлар иштрок етди? (Жавоб: Султонхон, Хуройим, Кундошлар, Момогул, мастон). Ўқитувчи еса ёзув тахтасига бу номларни ёзиб боради.

- Нима учун Оқ тош мамлакатида Хуройим подшолик қила бошлади?

- Момогул ким? У нима иш қилади?

- Султонхон қандай мазмунда фармон берди?

- Фармон бажарилдими? Нима учун?

- Она – бола қаерда яшай бошладилар?

8. Достонни турли топшириқлар билан қайта ўқиш:

Ўқитувчи ўқувчиларга достондан ўқиб ўрганилган бўлимга сарлавҳа топишни буюради. Ўқувчилар ўқитувчи ҳамкорлигида сарлавҳа топадилар. Топилган сарлавҳалардан маъқули, синф ёзув тахтасига ёзилади («Султонхон

сафарда»). Топширик бажарилгач, ўқитувчи ўқувчиларга: «Султон сафарда» бўлимини навбат билан ифодали ўқиб, уни мазмунли қисмларга ажратиш, режа тузиш вазифасини беради. Бунинг учун ёзув тахтадаги саволларга жавоб бўладиган ўринларни аниқлаш топшириғи берилади.

- Нима сабабдан Хуройим подшо бўлди?
- Кундошлар ва Момогул мастон қандай ҳийла ишлатди?
- Нима учун Хуройимни дор остига олиб келдилар?

Сўнг аниқланган қисмларга ўқувчилар билан ҳамкорликда сарлавҳа топилади. Айтилган сарлавҳалардан мосини ўқитувчи ёзув тахтасига ёзиб боради.

- Кейинги (« ...Султонхондан зиёда иш юрита бошлади») қисмига қандай сарлавҳа қўйиш мумкин? («Хуройим подшо бўлди»).

- «Кундан кун ойдан ой ўтиб...» дан то «Султонхон томон» гача бўлган иккинчи қисмга сарлавҳа топдингиз? («Момогулнинг ҳийласи»).

- «Султон хатни ўқиб...»дан «...Ҳайдаб борибдилар» гача бўлган учинчи қисмга қандай сарлавҳа қўйдингиз? («Султонхон фармон берди»).

- «Онаси ҳақидаги хабар...» дан «...онаси куйдириб пиширарди» гача бўлган тўртинчи қисмга қандай сарлавҳа қўйилди? («Баҳра тоғида»).

Натижада қуйидагича режа ҳосил бўлади:

Режа:

1. Хуройим подшо бўлди.
2. Момогулнинг ҳийласи.
3. Султонхон фармон берди.
4. Баҳра тоғида.

9. Режа асосида қайта ҳикоялатиш.

10. Дарсда ўрганилганларни мустаҳкамлаш учун саволлар :

- Сизга дostonдаги қайси тимсоллар ёқди? Нима учун?
- қайси бири ёқмади? Нима учун?
- Султонхонга қилган ишларига қараб қандай баҳо берасиз?

11. Мавзуга мос мақоллар ишлаш.

Матнда «Мард сўзидан, йўлбарс изидан бурилмайди» мақолини топиб ўқиш ва таҳлил қилиш. Шунингдек ўқувчилар мавзуга мос айтилган мақоллар ҳам айтилади ва дарсга яқун ясалади.

12. Уйга вазифа: «Рустамхон» достонини ўқиш, мазмунини сўзлашга тайёрланиш, ўқиганлари юзасидан саволлар тузиш.

Мавзу: МАРД МАЙДОНДА СИНАЛАР

(Иккинчи дарс)

Дарс материали: «Рустамхон» достонидан олинган парча. ЎТВ.

Дарснинг мақсадлари:

Таълимий мақсад: «Рустамхон» достонидан олинган парчанинг давомини ўқиш.

Тарбиявий мақсад: Достондаги Рустам тимсолида инсонпарварлик, мардлик, жасурлик каби фазилатларни ёшлар қалбига синдириш.

Ривожлантирувчи мақсад: Достонни ўқиш ва ҳикоч қилишга ўргатиш. Ўқувчиларнинг боғланишли нутқини ўстириш.

Дарс методи: тушунтириш, суҳбат, кўргазмали ЎТВ, ақлий ҳужум.

Дарснинг бориши:

1. Ўтилган мавзу «Рустамхон» достонидан олинган ва «Султонхон овда» деб номланган парчадан танлаб ўқиш, мазмунини ақлий ҳужум асосида сўраш ва ўқувчиларни билимини баҳолаш.

Ақлий ҳужум:

1. «Рустамхон» достонини ким ёзган?
2. Достонда кимлар қатнашади?
3. Достонда қаердаги воқеа акс етган?
4. Султонхон қаерга жўнади? Нима учун?
5. Султонхоннинг ўрнига ким подшо бўлди?

6. Хуройимни кимлар кўра олмади? Улар нима қилди?

7. Мастон қандай ҳийла ишлатди?

8. Султонхон фармонда нима деган?

9. Онани ўлимдан ким қутқарди? Рустам ким?

«Султонхон овда» бўлимидан танлаб ўқитиш:

- Султонхоннинг сафарга жўнаш олдидан айтган гапларини ўқиб беринг.

- Кундошларнинг Мастонга айтган гапини ўқинг.

- Жаллодларнинг қилган ишлари тасвирланган ўринни ўқиб беринг.

2. Янги мавзу: «Рустамхон» достонини «Кундан кун, ойдан ой ўтибди...» дан бошлаб ўқиш.

3. Ўқувчиларни дostonни ўқишга тайёрлаш.

Ўқитувчи: дostonни «Кундан кун, ойдан ой ўтибди» дан бошланган ўрнини магнит тасмасидан ешиттиради. Ўқувчилардан ҳикоя қилиб берилган ўринлар ва шеърый лавҳаларнинг ўқилишига диққат қилиш талаб этилади.

4. Луғат устида ишлаш. куйидаги сўз ва сўз бирикмаларини изоҳи билан ўқувчилар дафтарларига ёзиб оладилар:

қир – баланд текислик, ер, дашт;

белдор-бели йўғон, бели бақувват, кучли, ясси тепалик маъносида;

изидан бурилмайди –орқасига қайтмайди;

бўсага – остона.

5. Ўқитувчи ўқувчиларга дostonдан олинган парчанинг «кундан кун, ойдан ой ўтибди» бўлимига сарлавҳа топиш вазифасини беради. Ўқувчилар ўқитувчи ёрдамида сарлавҳа топадилар. Маъкули синф тахтасига ёзилади. («Рустамхон ўтовга дуч келди»).

6. Бадиий ифодалар устида ишлаш. Саволлар: «...Ҳар ким хуснини кўрса ақли кетиб қолгудай» жумласини қандай тушундингиз: (Жавоб: - юзи хаддан ташқари чиройли экан, уни кўрган одам ақли ҳушини йўқотиб ўзидан кетиб қолар экан. Бу гапда қиз юзининг чиройли эканлиги ошириб

тасвирланган. Бу билан Ергаш шоир қизнинг жуда ҳам чиройи еканлигини кўрсатишга ҳаракат қилган).

7. қайта ўқиш дostonнинг «Рустамхон ўтовга дуч келди» бўлимини ролларга бўлиб ўқиш учун тайёрланиш.

8. Дoston юзасидан ўқувчилар тушунчасини қуйидаги савол-жавоб орқали ҳисобга олиш:

- Нима учун Рустам ўтовга дуч келди?
- Рустам нимадан ҳайрон бўлиб қолди?
- «Мард сўзидан, йўлбарс изидан бурилмайди», деган гапни ким айтди?

9. Китобнинг 38-бетидаги расм устида ишлаш. Ўқитувчи ўқувчилардан қуйидаги топшириқларга жавоб олади:

- Расмни кузатинг, кўрганларингизни еслаб қолинг.
- Рустамнинг аждаҳо билан олишув тасвирини сўзланг.
- Сизнинг кўз олдингизда Рустам қандай гавдаланди? Айтинг.

10. Режа асосида қайта ҳикоялатиш. Ўқитувчи қуйидаги режани ёзув тахтасига ёзади:

Режа:

1. Хуройим подшо бўлди.
2. Момогулнинг ҳийласи.
3. Султонхон фармон берди.
4. Баҳра тоғида.
5. Рустам ўтовга дуч келди.
6. Аждар билан олишув.

11. Мавзуни мустаҳкамлаш:

...Аждаҳодан сира мендан кам дема...

Насиб еца, от ўйнатиб борарман,

Аждаҳони неча бўлак қиларман.

сатрларида Рустамнинг қандай фазилатлар акс еттирилган? – Ўйланг, сиз Рустамнинг кўриниш ва ҳатти-ҳаракатларига қараб қандай баҳо берасиз? (Ўқувчилардан: - Рустамнинг мард, жасур, кўркмас, инсонпарвар, меҳрибондир. У фақат ўз ҳаётини ўйламайди, балки бошқаларнинг ҳам ҳаётини ўйлайди, - деган баҳо беришлари кутилади).

- Рустамхон сизга ёқдими? Нима учун? – саволларга жавоб олиб мавзу мустаҳкамланади.

12. – Достонни ўқиб қандай хулосага келдингиз? – саволига жавоб олиш билан дарс якунланади.

13. Уйга вазифа: Достонни ўқиш яхлит ҳикоялашга ўргатиш ва мавзуга оид (мардлик, инсонпарварлик ҳақида) мақоллар билиб келиш.

Мавзу: ХУШМУОМАЛА БЎЛИНГ

Дарс материали: «Чумоли ва типратикон» масали, хатжилдлар.

Дарснинг мақсадлари:

Таълимий мақсад: «Чумоли ва типратикон» масалини ўқиш. Ўқиш дарслари орқали ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини шакллантириш. Дарсда ўқувчиларни фаоллаштириш. Бошловчи ролида бўлишга, уларни баркамол шахс сифатида вояга етишга кўмаклаштириш.

Тарбиявий мақсад: Ўқувчиларни хушмуомалаликка, ўзгаларни ҳурматлашга ўргатиш ва ҳалоллик руҳида тарбиялаш. Уларда нутқ маданиятини шакллантириш ҳамда уни ҳаётга қўллай олишни ўргатиш.

Ривожлантирувчи мақсад: Яхши ўқиш сифат малакаларини ривожлантириш.

Дарс методи: Гуруҳлар билан ишлаш.

Дарснинг бориши: Керакли асос яратилади. «Чумоли ва типратикон» мавзуи бўйича ўқувчилар мустақил тайёрланиши учун олинган уларга қизиқарли ва муаммоли саволлар берилади. Тарқатма материаллар ва мавзуга

оид материал ҳамда синф стол-стуллари, гуруҳлар қулай жойлашиши учун тайёрлаб олинади.

Саволлар:

1. Масал мазмунини сўзлаб беринг.
2. Масалда иштрок етувчиларни айтинг.
3. Типратикон ва унинг болаларига қандай баҳо берасиз?
4. Чумоли типратикондан нима учун рухсат сўради?
5. Чумолига қандай баҳо берасиз?
6. Типратикон болалари чумолининг орқасидан нима деб кулишди?
Улар тўғри иш қилдими?
7. Масалдаги мақолни ёд айтинг. Мақол мазмунини тушунтириб беринг.
8. «Баднафс» сўзини қандай тушундингиз?
9. Типратикон нима учун қўрқиб-писиб инига жўнади?
10. Чумоли орқасига қараб типратикон ва унинг болаларига нима деди?
11. Масалдаги қайси тимсол сизга ёқди?
12. Масал мазмунига мос мақол айтинг.

Гуруҳларга бўлиниш. Ўқувчиларни 10 кишидан жамлаб уч гуруҳга бўлиш мумкин. (Буни ўқувчиларнинг жами сонини ҳисобга олган ҳолда синф имкониятига қараб ажратилади).

Синф ўқувчиларини ранжитмаслик мақсадида уларни естетик дид нуқтаи назаридан келишмовчиликсиз гуруҳларга бўлишда ўқитувчи қўйидаги шиларни амалга оширади. Масалан, ўқитувчи синфдаги ўқувчиларнинг жами сонини ҳисобга олиб, олдидан уч хил рангдаги қоғозлардан ҳар хил шаклдаги кичкина ҳажмли расмлар, яъни қизил олма, сариқ жўжа, кўк ғоз кабиларни тайёрлаб қўяди. Таёрланган уч хил расмлар ўқувчиларга тарқатилади.

Бунда ҳар бир ўқувчига ихтиёрий равишда ўзи хоҳлаган рангдаги кесма расмлардан бирини танлаб олиш ҳуқуқи берилади. Ўқувчилар танлаб олган рангли кесма расмлар орқали ўқитувчи ўқувчиларни гуруҳларга ажратади.

қизил олма расми – 1 гуруҳ;

сарик жўжа расми – 2 гуруҳ;

кўк ғоз расми – 3 гуруҳ .

Ўқитувчи мавзу бўйича ўқувчиларга қисқа мазмунли йўлланма-кўрсатма беради.

Ўқитувчи бугунги ўқиш дарсининг ҳар доимгидан бошқачароқ тарзда ўтиши яъни ўқувчиларнинг мустақил фикрлай олиш қобилиятини мустақил равишда янги мавзунини ўқиб, ўртоқларига қай даражада тушунтириб бера олишини текширишни тушунтиради. Ҳар бир гуруҳ ўзига жойга ўтиради ва ўз сардор, котибларини белгилаб беради. Сардорлар гуруҳни бошқариши, котиблар еса гуруҳ аъзоларининг фикрларини ҳисобга олиб бориши тушунтирилади. Шу тарзда ўқитувчи ўқувчиларга дарсининг мақсадини тушунтириб беради. Кейин ҳар бир гуруҳга хатжилдлар тарқатилади. Уларга «Чумоли ва типратикон» масали юзасидан тузилган саволлар жойлаштирилган (Бошланғич синф ўқувчилари ёш бўлганлиги учун гуруҳ фикрини ўқитувчи ҳисобга олади).

Гуруҳ сардорлари таркатма саволларни танлаб олиши ва саволларга белгиланган муддатда жавоб беришлари тушунтирилади.

Хатжиллдаги саволлар тахминан қуйидагича бўлиши мумкин:

1-хатжилд

1. Масал мазмунини қисқа сўзлаб беринг.
2. Типратикон болалари чумолига қарата нима деди? Сиз чумолига нисбатан шу сўзни ишлатармидингиз? Нима учун?

2- хатжилд

1. Масалда нима ҳақида гап боради?

2. «Баднафе» сўзини қандай тушундингиз? Унинг ўрнида яна қандай сўз ишлатиш мумкин?

3-хатжилд

1. Масалда иштрок етувчиларни айтинг. Ҳаётда шундай одамлар борми?

2. Масалдаги мақолни ёд айтинг ва мазмунини тушунтиринг.

4-хатжилд

1. Масалдаги қайси тимсол сизга ёқди? Нима учун?

2. Мақолдаги «жонсарак», «шерюрак» сўзларини ўрнида яна қандай сўз ишлатиш мумкин?

5-хатжилд

1. Типратикон нима учун кўрқиб-писиб инига жўнади?

2. Чумолига қандай бақо берасиз? Типратикон ва унинг болаларига-чи?

6-хатжилд

1. Чумоли орқасига қараб типратикон ва унинг болаларига нима деди?

2. Масал мазмунига мос мақол айтинг.

Тарқатилган саволлар бўйича ҳар бир гуруҳ аъзолари бир-бири билан фикр алмашади ҳамда баҳс-мунозара орқали жавоблар тайёрлайдилар. Бунда ҳар бир гуруҳда сайланган котиб гуруҳ қатнашчилари томонидан айтилган жавобларни ёзади. Сардорлар еса гуруҳ ишини жонлантиради.

Фикр алмашув ва баҳс-мунозара учун ажратилган вақт ўз поёнига етгандан сўнг, ҳар бир гуруҳ сардори ва аъзолари навбатма-навбат берилган саволлар юзасидан сўзга чиқади. Бошқа гуруҳлар томонидан берилган қўшимча саволларга жавоб беришади (албатта гуруҳ аъзолари билан биргаликда).

Дарсни мустаҳкамлаш ва яқунлаш.

Ўқитувчи тўғрилиқ, ҳалоллик, меҳнацеварлик, кишиларни қўпол сўзлар билан ранжитмаслик лозимлиги ҳақидаги фикрлар билан мавзунини мустаҳкамлайди ва дарсга яқин ясайди.

Ҳар бир гуруҳ аъзолари берилган вазифани ёритиб берганликлари ва саволларга аниқ, тўғри жавоб берганликлари муҳокама қилинади ва лозим бўлса ўқувчилар фикри ўқитувчи томонидан тўлдирилади. Ҳар бир ўқувчи дарс жараёнида қатнашиш даражасига қараб баҳоланади. Ҳолиб гуруҳ аъзолари тақдирланади.

Уйга вазифа: Масалдаги мақолани ёд олиш, «ҳалол», «шерюрак», «жонсарак», «баднафс» сўзларини дафтарларига ёзиш, имлосини ўрганиб келиш топширилади.

Хулоса қилиб айтганда, ўзбек мутафаккирларининг фозил шахс, комил инсон ҳақидаги фикрлари, ахлоқ-одоб ҳақидаги ғоялари ёшларнинг маънавий-ахлоқий сифатларини тарбиялашда қимматли дастуриламалдир. Модомики, шундай экан, улардан таълим-тарбияни такомиллаштиришда ҳамда ёшларни тарбиялашда айниқса, бошланғич синфлардан бошлаб кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Ёшларни бой маданий меросимиз, тарихий анъаналаримизга ва умуминсоний қадриятларга чуқур ҳурмат, ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш мамлакатимизда амалга оширилаётган узлуксиз таълим тизимини ислоҳ етишнинг асосий вазифаларидан биридир.

Умумий ўрта таълимнинг қуйи босқичи ҳисобланган бошланғич таълим жараёнида ҳам умуммаданий ва ахлоқий кўникмалар шакллантириши лозимлиги давлат таълим стандартларида алоҳида қайд етилган бўлиб, ёш авлод қалбига одоб-ахлоқ меъёрларини сингдириш бошқа фанлар билан бир каторда асосан «Ўқиш» ўқув фанини ўқитиш жараёнида амалга оширилади. «Ўқиш» дарслари ўқувчиларни халқимизнинг унитилаётган бой тарихи,

маданий мероси ҳамда қадриятлари билан чуқурроқ ва атрофлича таништириш имконини беради. Ва бу борада буюк мутафаккирлар ўғитларидан кенг фойдаланиш лозимлиги мазкур ўқув фани дастури вазибаларида алоҳида таъкидланади.

Шу мақсадни кўзлаб, биз қуйида «Ўқиш» дарсларида баъзи мавзуларни янада кенгроқ ёритиш имкониятлари борлигини ҳисобга олган ҳолда мутафаккир Ҳусайн Воиз Кошифийнинг «Футувватномаи Султоний ёхуд жавонмардлик тариқати» асаридан фойдаланишни ўқитувчиларимизга тавсия қиламиз.

Аввало, Ҳусайн Воиз Кошифий ҳақидаги айрим маълумотларни келтириб ўтамиз.

Камолиддин Ҳусайн ибн Али Воиз Кошифий XV аср мутафаккирларидан бири бўлиб, у тахминан 1440 йилларда Хуросоннинг Сабзавор вилоятидаги Байҳақ туманида таваллуд топган. 1470 йилларда Абдурахмон Жомийнинг тавсияси билан Ҳирот шаҳрига келади ва бу ерда Алишер Навоий билан дўстона ижодий ҳамкорликда бўлади. Кошифий фалсафа, тилшунослик, адабиётшунослик, мусиқашунослик, диншуносликка доир кўплаб асарлар яратган. Унинг «Лубби лубоби Маснавий», «Маҳбуб ул-зухал», «Бадое ул-афкор фи саное-ул-ашъор», «Тафсири Ҳусайний», «Жавоҳирот тавсир» каби асарлари бунга ёрқин мисолдир. Кошифий педагогикага оид фикрларини «Ахлоқи Муҳсиний», «Анвои Сухайлий», «Рисолаи Хотамия», «Футувватнома Султоний ёхуд жавонмардлик тариқати» асарларида ифодалаган. Унинг араб, урду тилларида ёзган бу беназир мероси Ғарб ва Шарқ мамлакатларида ҳам севиб ўқилади. Воиз Кошифий нотик, олим, адиб, мударрис, моҳир хаттот сифатида ҳам шуҳрат қозонди. У 1505 йилда Ҳирот шаҳрида вафот етди. Ҳусайн Воиз Кошифийнинг «Футувватномаи Султоний ёхуд жавонмардлик тариқати» номли асарида инсоний ахлоқ-одоб қоидалари батафсил баён қилинган бўлиб, бу бебаҳо

меросимизни ёш авлод маънавияти тарбиясида таълим жараёнида қўллаш катта аҳамиятга егадир.

1.2. Бошланғич таълимда мутафаккирларимиз ижодини ўргатишни такомиллаштириш ва унинг аҳамияти

Ватан шундай муқаддас гўшаки, инсон унинг ривожини учун қўлдан келганча ҳисса қўшиши, унинг ҳимояси учун, керак бўлса, жонини фидо қилиши лозимдир.

Бизнинг гўзал Ўзбекистонимиз, жаннатмакон диёримиз, бизга берилган энг буюк неъмат бўлиши билан бирга буюк омонат ҳамдир. Биз уни авайлаб-асрашимиз, бу улуғ неъматнинг қадрига етишимиз ва уни ҳар хил ғаразли кишиларнинг фитна-бузғунчилигидан ҳимоя қилишимиз лозим бўлади.

Мафкуравий полигонлар, ёд таъсирлар мавжудлиги ёшларимиздан соғлом еътиқодни тарбиялаш масаласига махсус педагогик муаммо сифатида астойдил киришиш заруратини кун тартибига қўйди.

Ислом таълимоти, хусусан, қуръони Каримда ҳам ота-она, фарзандлик бурчи, инсоннинг ўз оиласи, уйи, маҳалласи, туғилиб-ўсган юртига меҳр қўйиши, Ватанига муҳаббат юксак инсоний фазилатлардан экани, ўзида бундай жиҳатларни мужассам қилган кишидан ҳеч қачон ҳоин чиқмаслиги кўп зикр етилган. Ҳеч бўлмаганда, «Ватанни севмоқ иймондандир» дейилган ҳикматни есга олиш кифоя. Ундан Ватанига меҳри, муҳаббати йўқ кишида Аллоҳга бўлган меҳр ҳам нуқсонли бўлади, деган маънони англаш мумкин. Ватанни севиш инсонга хос табиий туйғу бўлгани учун Ислом дини уни имоннинг бир бўлаги деб қарайди.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ўзининг ҳижратда бўлган дамларида азиз ва муқаддас диёрини еслаб кўплаб шеърлар ёзган.

*Кўндин берики ёру диёрим йўқдир,
Бир лаҳзаву бир нафас қарорим йўқдир,
Келдим бу сори ўз ихтиёрим бирла,
Лекин боруримда ихтиёрим йўқдир.*

Бу ҳам, албатта, ҳар бир инсоннинг қалбида Ватанига, туғилиб ўсган диёрига муҳаббатли бўлиши табиий эканига, бу буюк неъматнинг қадрини, айниқса, ундан айрилганлар яхши тушунишини билдиради.

«Бир сиқим она юрт тупроғининг қанчалар муқаддаслигини, Ватанидан айро яшамоқ қанчалар оғир эканлигини биз ўз она юртидан айрилган муҳожирзодалар яхши биламиз, - деб ёзади «Ватан қадрига етинг» номли дил изҳорида ватандошимиз Саид Абдурахмон. – Ўзга юртларда сарсон юришимизда, шул ғурбатга сабаб бўлган қатағон қурбонлари бўлган ота-боболаримиз ҳолини ҳам яхши тушунамиз. Ул гўзал юртда яшовчи азиз ака-укалар, опа-сингиллар ғурбатда муҳожир бўлиб юрган бизларнинг ҳозирги ҳолатимиздан хулоса чиқарсинлар. Ҳар бир нобакор инсонларга кулоқ солмасинлар. Мамлакатни нотинч қилдирган кишилардан ўзларини узоқ сақласинлар. Ўзларини биз каби овора, сарсон қилмасинлар. Ватаннинг қадрига ецинлар. Ватансиз инсон мисоли қаноциз қушга ўхшайди...»

Ватанни севиш, унинг қадрига етиш учун албатта, мусофир бўлиш керак экан-да, деган хулосага келмаслик керак. Бу борада ҳазрат Алишер Навоий шундай дейдилар:

*Ватан таркини бир нафас ўйлама,
Яна ганжи ғурбат ҳавас айлама.*

Ёки ахлоқий поклик, ҳожатбарорлик ғояларини тарғиб етиб, илму маърифат ривожига муносиб ҳисса қўшган ва шу йўлда Ватан тараққиёти учун хизмат қилган Шайх Нажмиддин Кубронинг мўғул босқинчиларига

қарши курашиб, юрт озодлиги йўлида курбон бўлгани ҳам юқоридаги фикримизнинг ёрқин ифодасидир.

Президентимиз таъкидлаганларидек, «Жаҳон кенг, дунёда мамлакат кўп, лекин бу оламда бетакрор она юртимиз, Ўзбекистонимиз яккаю ягона. Бу гўзал юрт, бу муқаддас замин фақат бизга ато етилган. Шу улуғ туйғу ҳар биримизнинг дилимизга жо бўлиши, ҳаётимиз мазмунига айланиши лозим».

Бугунги кунда «Ўз уйингни ўзинг асра!», деган сўзларни тез-тез ешитамиз. Юртимиздаги тинчлик, барқарорликни кўролмайдиган, турли ғараз ниятларни кўзлаб, ўзга мамлакатлардаги диний қарашлар ниқобида ҳаракат қилаётган ёвуз кучлар мавжуд бўлган бир пайтда огоҳ ва сергак бўлишга чақирувчи бу сўзларда ҳам ҳар биримизнинг Ватан, Юрт тақдирига дахлдорлигимиз, давлатимизнинг буюк келажагига бўлган халқимизнинг мустаҳкам еътиқоди ўз ифодасини топган.

Оиланинг муқаддаслиги, унинг аъзолари ўртасидаги муносабатнинг ёшлар тарбиясидаги ўрни ҳам бунинг ёрқин исботидир.

Оилани муқаддас билиш ҳаммамизнинг бурчимиз. Зеро, оила муҳити канчалик мусаффо бўлса, унда тарбия топган фарзандлар ҳам шунчалик пок ва беғубор бўладилар. Фарзандлар гўзал ахлоқли, одобли бўлишлари учун улар аввало оилада тўғри тарбияланиши керак.

Фарзандларни ёшликларида катталарга нисбатан ҳурмат-еҳтиром, кичикларга нисбатан иззат-икром руҳида тарбиялаш асл миллий қадриятларимиздан ҳисобланади. Бунда ака-укалар ва опа-сингиллар ўртасидаги муносабат муҳим аҳамиятга ега. Ака-ука ва опа-сингиллар ўзаро иноқ бўлишлари, қариндошлик ришталарини мустаҳкам боғлашлари, мусибатларига ҳамдард бўлиб, шодликларига шерик бўлишлари зарур. Зеро, ёшлида ўзаро меҳр-шафқатли қилиб тарбияланган болалар, улғайганларида ҳам бир-бирига оқибатли бўладилар.

Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ота-онани ҳурматлашни, уларга еҳтиром, меҳр кўрсатишни қайта-қайта уқтирганлар. Ровийлар бу

ҳақда Расулуллоҳдан жуда кўп ҳадислар ривоят қилишган. «Жаннат оналар оёғи остидадир» ҳадисида ана шу ҳолатлар ўз ифодасини топган.

Одатда, қариси бор хонадонни файзли оила, уйда қари онаси ва отаси бор кишини енг бадавлат киши, дейишади. Халқимизнинг «қариси бор уйнинг – париси бор», деган ҳикматли сўзлари ҳам ўзининг қисқа ва ёрқин ифодасини топган дейиш мумкин.

Айни пайтда, отага нисбатан ҳурмат-эътибор ҳам юксак фазилат саналади. Ислом дини отага итоат қилмоқ - Аллоҳга итоат қилмоқлик, отани норози қилиш Аллоҳни норози қилиш билан баробар ҳисоблайди. Имом ал-Бухорий ўзларининг Пайғамбар (с.а.в.)дан ривоят қилинган ҳадиси шарифда: «Ота-оналарининг кексалик вақтида ҳар иккиси ёки бири бўлмаганда бошқасини рози қила олмаган фарзанд хор бўлсин, хор бўлсин ва яна хор бўлсин» деганларини таъкидлаганлар.

Яна Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос (р.а.) нинг ривоятларига кўра жаноби Расулуллоҳ: «Одам қиладиган гуноҳи азимлардан бири – ота-онасини ҳақорат қилмоқликдир!» дедилар.

Фарқад ус-Санжий айтдилар: «Баъзи китобларда ўқидимки, боланинг ота-она ҳузурида изнсиз гапирмоқлиги, олдиларида юрмоқлиги мақбул емасдир».

Ислом дини қарияларни ҳурмат қилишга, уларнинг иззат-икромини ўрнига қўйишга буюради. Аллоҳ таоло қуръони Каримда кексалик ёшига етган ота-оналаримизга қандай муомалада бўлишимиз ҳақида шундай марҳамат қилади: «Раббингиз, Унинг ўзигагина ибодат қилишларингизни ҳамда ота-онага яхшилик қилишни амр етди. (Ей, инсон) Агар уларнинг бири ёки ҳар иккиси ҳузурингда кексалик ёшига ецалар, уларга «уф!..» дема ва уларни жеркима! Уларга (доимо) ёқимли сўз айт. Улар (ота-она) учун меҳрибонлик хорлик қанотини паст тут, ҳокисор бўл, Парвардигорим, мени (улар) гўдаклик чоғимдан тарбиялаб ўстирганларидек, Сен ҳам уларга раҳм-шафқат қил» деб айт!»

Пайғамбар (а.с.) хузулларига бир саҳоба келиб сўрабдилар: «Ей Расулуллоҳ, менинг касалманд онам бор, уни ўзим овқатлантираман, сув ичираман, таҳорат қилдириб кўяман, орқамда опичлаб юраман. Шу ишим билан онамнинг менга қилган хизматлари ҳаққини тўла адо етибманми?» «Йўқ, юздан бирини адо етибсан, холос. Аммо яхши иш қилибсан. Аллоҳ ўзи шу оз ишингга кўп савоблар беради», дебдилар Расулуллоҳ (с.а.в.).

Юқорида келтирилган оятлар, ҳадислар ва ровийлар ривоятлари ота-оналарнинг ҳаётлик вақтларида розиликларини олиб, ҳурмат-еътиборларини ўрнига қўйишлик ва ҳаётдан кўз юмганидан сўнг фақат яхши сўзлаб билан еслашликка даъват қилади.

Айтилган ўғитларни азиз фарзандлар қалбларига жо қилсалар ва муҳтарам ота-оналарини ардоқлашлари зарурлигини қанчалик чуқур англасалар ҳамда ўз ҳаётий қоидаларига айлантурсалар, улар ҳам ёшлари улғайганда иззат-икромда азизу мукаррам бўладилар.

Узлуксиз таълим мазмуни ва тарбия тизими, хусусан, «Ўқиш» дарслари орқали ўқувчи-ёшларда Ватанга, халқига меҳр-муҳаббат, миллий ғурур, диний бағрикенглик, тинчликсеварлик, миллатлараро мулоқот маданияти, инсонпарварлик, мустақил ва теран фикрлилик, фидойилик, юксак масъулият ва бурчни ҳис етиш, қалби поклик, мустаҳкам иродалилик, ғоявий пишиқлик каби комил инсон учун зарур бўлган феъл-атворлар миллий қадриятлар, диний-ахлоқий ўғитлар, аждодларимизнинг ўлмас мероси асосида шакллантириб борилса, мақсадга мувофиқ бўлади.

«Биз дарслик яратишга енг илғор ва енг шарафли вазифа сифатида қарашимиз, яхши дарслик яратган одамларни бошимизга кўтаришимиз керак». Бу – келажакимизнинг вориси бўлган ёш авлод тўғрисида тинмай ғамхўрлик қилаётган Юртбошимизнинг сўзлари. Дарҳақиқат, бугун ҳар томонлама етук, маънавий баркамол авлодни тарбиялаш ҳар қачонгидан ҳам муҳим. Шу боис дарсликлар янгиланмоқда, ўқитувчиларга янги талаблар

асосида ишлаш йўлларини ўргатувчи методик қўлланма ва тавсиялар ишланмоқда. Лекин бу йўлда ҳали жуда кўп ишлар қилиниши зарур.

Бошланғич синфларнинг «Ўқиш китоби»да «Бобокалонимиз Алишер Навоий», «Алишер Навоийнинг ҳикматли сўзлари», «Алишер Навоий ҳақида ривоятлар», «Доноларнинг доноси», «Навоий ҳикматлари» каби мавзулар ва Ойбекнинг «Алишернинг ёшлиги» ҳикояси берилган. Гарчи улар қисқа бўлсада, Алишер Навоийнинг ҳаёти, унинг бизга қолдирган катта мероси, қилган езгу ишлари, инсонпарварлиги ҳақида ўқувчи онгида тасаввур ҳосил қилиши мумкин ва бу ёш авлод қалбида Миллий истиқлол ғоясини шакллантиришда муҳим ўрин тутари.

Шундай экан, бу мавзунини янада таъсирлироқ чиқиши, ўқувчи Навоий ҳақида кенгроқ тасаввурга ега бўлиши учун дарс машғулотларида шоирнинг суратидан, асарларидан фойдалансак, ҳикматли сўзлари ёзуви кўргазмасини ташкил етсак, мақсадга мувофиқ бўлади. Ўқувчиларга буюк бобомизнинг таржимаи ҳоли ҳақида гапирар эканмиз, унинг болалик чоғларидаёқ ақлли, одобли-зеҳли бўлганлигини, илм олишга жуда чанқоқ эканлигини чуқур тушунтиришимиз лозим. Токи бола онгида ана шу фазилатларга ега бўлишга ҳаракат қилиш фикри уйғонсин. Бунинг учун Алишер Навоий ҳақидаги ривоятлардан ўринли фойдаланиш мумкин. Бундан ташқари, буюк бобомизнинг халқпарварлиги, муҳтожларга ёрдам бериши, подшоҳларни тўғрилиққа, ҳақгўйликка чорловчи езгу ишлари ҳақида ўқувчиларга кенгроқ маълумот бериш керак. Мисол учун:

Ейки, қавий айлади давлат қулунг,

Зулм сори тушти ва лекин йўлунг.

Бу сартирлар орқали Навоий ўз даврида халққа зулм ўтказган, кўпгина ноҳақликларга йўл қўйган, фақат бойлик орттириш мақсадида халқ елкасига кўплаб ўлпон солувчи подшоҳларга мурожаат қилган. Яъни «Ей подшоҳ, бахт-давлат қуши бошингга қўниб, сен ел-юртни сўрайдиган бўлдинг. Лекин, сен бундай ел-юртни обод қилиш, адолат учун курашмоқ эмас, ўз

манфаатларингни ўйлаб, одамларга зулм қилиш йўлидан бораяпсан». Ёки, агар киши яхши инсон бўламан, ўзимдан яхши ном қолдираман, деса халқни ўйлаши, унинг дарди билан яшаши, мушкулини осон қилиши зурур, дея уқтиради Навоий. Унинг бу фикри:

*Одами ерсанг демагил одами,
Ониким йўқ халқ гамидин гами,*

деб битган сўзларида кўринади.

Бир ривоятда шундай ҳикоя қилинади.

Бир ўтинчи чол бўлган экан. У ҳар куни набираси билан тоғдан ўтин териб келаркан ва шу ўтинларни сотиб тирикчилик қиларкан. Бир куни у қаттиқ бетоб бўлиб қолибди. Унинг табибга боришга бир мири ҳам йўқ экан. Орадан кунлар ўтибди. Уйда ҳам егулик ҳеч вақо қолмабди. Бобосига раҳми келган бола бойнинг хузурига борибди ва ундан ўн танга қарз сўрабди. Бой ўн танга берибди ва маълум бир кунда қайтариб берасан, дебди. Бола хурсанд бўлиб, ўн тангани бобосига олиб бориб берибди. Чол тузалиб кетибди, аммо қарзини ўз вақтида узолмабди. Бундан жаҳли чиққан бой чол ва унинг набирасини қозининг олдига судрай бошлабди. Бу ҳолатнинг устига Навоий келиб қолибди. Ул зотни кўрган бой арз қила бошлабди. Шунда вазиятни англаган шоир чолга йигирма танга берибди. «Ўн тангани қарзингизга беринг, ўн тангани еса набирангиз билан ўзингизга ишлатинг», - дебди. Аммо чол тангани олмабди. Шунда бой жиғибийрон бўлиб: «Шундай улуғ зот мурувват қилсаю олмаса» - дебди. Шоир «Йўқ, бу камбағал қария биздан-да улуғроқ зот, у бизга меҳнациз олинган ақча юқ бўлмаслигини, ҳалолликни ўргатмоқда», - дебди.

Демак, Навоий табиатидаги инсонпарварлик туйғусини, Ватанга муҳаббат ҳиссини у ҳақда яратилган ривоятлар орқали, шоир ўзи ёзиб қолдирган шеърларидан фойдаланиб, ўқувчига етказиш лозим.

Алишер Навоий «Хамса» асаида Фаррух, Искандар, Шопур, Дилором каби ўнлаб адолат, маърифат, яхшилик, инсонийлик, бахт-саодат, дўстлик,

биродарлик, гўзаллик учун курашувчи, зулм ва адолацизликнинг, жаҳолатнинг ҳамма кўринишларига қарши жанг қилиб, ўз ҳаётини шу олижаноб мақсадлар тантанасига бағишлаб, мард ва жасур ҳаққоний ва оқкўнгил, халқпарвар ва ватанпарвар кишиларнинг ёрқин образларини яратди.

Фарҳод ҳақида шоир шундай дейди:

Бировким зори йиглаб, йиглаб ул зор,

Тошиб кўнгил ел озоридан озор.

Бўлуб ел андуҳидин кўнгли гамнок,

Ёқо чокин кўруб, кўксин қилиб чок.

Фарҳод фаолиятидаги барча хусусиятлар унинг ана шу елпарварлиги, инсонпарварлиги билан боғланади.

«Хамса»нинг биринчи достони «Ҳайрат ул аброр»да Навоий кишилар муносабати ва муомала мезони, ўзини тута билиш, бола тарбияси ва бошқалар ҳақида қимматли фикр-мулоҳазаларини баён этади. Достонда одоб билан, ҳар бир кишининг ҳолу аҳволига яраша муомала қилиш, катталарга ҳурмат, кичикларга шафқат масаласига кенг ўрин берилган.

Алишер Навоий ўз асарларида инсон кадр-қимматини ҳар қандай бойликдан устун кўяди.

«Фарҳод ва Ширин» достонида Фарҳоднинг инсонпарварлиги, унинг иродаси, Ширин учун Арманистоннинг тоғлик-тошлик ерида канал қазиш жараёнида намоён бўлиши ифодаланади.

Фарҳод бу ўринларда ўзининг тинч меҳнати билан боғлиқ чинакам қаҳрамонлик кўрсатади. Бутун халқ бир неча йилда ҳам бажара олмайдиган ишларни бир неча кунда, бир ўзи бажаради ва шу йўл билан Шириннинг муҳаббатига сазовор бўлади. Фарҳод гўзал Ширинни зўрлик билан ўз чангалига киритмоқчи бўлган Ерон шоҳи Хисравга қарши, севгилиси юртини химоя қилиб, мардларча кураш олиб боради. Фарҳод ва Ширин ёвузликнинг, турли ҳийла ва найрангларнинг, адолацизлик ва жаҳолатнинг қурбони

бўладилар. Фарҳод ўзининг шоҳ фарзанди бўлишидан қатъий назар, аввало, инсон еканлиги сабабли меҳнатга меҳр қўяди, ночор кишиларга ёрдам беришни ўзининг бурчи деб билади.

Навоий «Лайли ва Мажнун» достонида одамзотнинг энг кечирилмас хатоси – инсон дардини арзимас ганж (олтин)дан паст деб ҳисоблашида киши ўзини ўзи ҳалокатга дучор қилишида деб билади.

Демак, бобомиз Лайли ва Мажнун саргузаштларини ҳикоя қилиш билан бизга: «Ей, инсон, бу ўткинчи дунёда сендан яхшилик, яхши ном, меҳр қолади. Шунинг учун бир-бирингга яхшилик қил», - деб насиҳат бермоқда.

«Хамса»нинг энг катта достони «Садди Искандарий» ҳисобланади. Бунда инсонпарвар шоирнинг ер юзида меҳр-оқибат, адолат-маърифат тантана қилиши билан боғлиқ орзу ва хаёллари ўзининг ифодасини топган.

Шоир ўзининг «Маҳбуб ул қулуб» асарида илм, хунар, одоб, ахлоқ, юрцеварлик, мардлик, ростгўйлик каби фазилатларни улуғлайди. Ёлғончилик, баднафслик, қўрқоқлик, хиёнат каби қусурларни қоралайди.

Аччиқ тиллик ҳам энг ёмон хусусиятлардан бири еканлиги ҳақида Навоий шундай ёзади: «Аччиқ тил захарли найзадек санчилади. Кўнгулда битмас жароҳат барпо етади, унга ҳеч нарса малҳам бўла олмайди». Шунинг учун у кишиларни очик чехрали бўлишга даъват етади. Навоий бутун ҳаёти давомида илм-маърифатни тарғиб етди. Унинг «Билмагани сўраб ўрганган олим, орланиб сўрамаган ўзига золим», «Оз-оз ўрганиб доно бўлур, қатра-қатра йиғилиб дарё бўлур» каби доно ўғитлари халқимизнинг ҳикматли сўзларига айланиб қолган.

Алишер Навоий ўз фаолиятида ҳар бир кишини ўзига дўст деб билади. Унинг бизга қолдирган бой мероси асрлар давомида инсониятни меҳр-оқибат манзиллари томон бошлаб, инсонпарварлик ғояларини юқори чўққига кўтариб келмоқда. Шундай екан, келажак авлодимиз ҳам Навоийдек инсонпарвар улуғ зотнинг авлодлари еканлигини англаб ўсиши ва у каби бўлишга интилишига еришайлик.

Биз қуйида Наманган вилояти, Тўрақўрғон туманидаги 16 ўрта мактабнинг бошланғич синф ўқитувчиси Муқаддас Турдиеванинг «Бошланғич таълим» журналининг 2005 йил №1 сонида «Навоийни ўргатинг менга...» деб номланган ИВ синфлар учун ноанъанавий дарс ишланмасини тақдим етамиз.

Дарснинг мақсади:

Ўқувчиларнинг оғзаки нутқини ўстириш, мустақил мутолаага йўналтириш. Буюк бобомиз, шеърият мулкининг султони, Алишер Навоий ҳаёти ва ижоди ҳақида муқаммал тушунча бериш.

Дарснинг услуби: ўқувчиларда улуғ аجدодларимиз меросини ўрганишга муҳаббат туйғусини уйғотиш, суҳбат, саҳна кўриниши.

Дарснинг жиҳозлари: Алишер Навоий портрети, шоир асарлари акс еттирилган рангли расмлар, китоблар намунаси, тест саволлари, карточкалар, магнитофон.

Дарснинг бориши:

Ташкилий босқич.

Ўқитувчи болалар билан саломлашади. Бугунги сана, ой, кун ҳақида сўрайди. 2007 йил – «Ижтимоий ҳимоя йили»нинг мақсад ва моҳияти ҳақида қисқа ва лўнда тушунча беради.

Ўқитувчи: - Болалар, ҳозир ёзув тахтаси ёнига 3 та ўқувчини таклиф етамиз. Марҳамат (топшириқ беради).

1-ўқувчи ёзув тахтасига «қиш» фаслини акс еттирувчи расм чизади.

2-ўқувчи фаслга оид 2-3 та гапдан иборат матн тузади.

3-ўқувчига ўтган мавзунини қандай ўзлаштирганини билиш учун саволлар берилади. (Х.Тўхтабоевнинг «Хатосини тузатган бола» ҳикояси асосида савол-жавоб ўтказилади).

1. қосимжонга қаердан хат келди?
2. У нима учун «Деворий газета»га шеър ёзиб бермади?
3. Давлатимиз рамзларини санаб беринг.

Ўқувчиларнинг жавобларига мос балл қўйиб, рағбатлантирилади. Сўнгра 5 та саволдан иборат тест топшириғи топширилади.

Ўқитувчи: - Ўқувчилар, энди тест дафтарингизни очинг-да, жавоб ёзишга тайёрланинг.

1) Улуғ мутафаккирлардан кимларни биласиз?

А) Алишер Навоий, Форобий

Б) Ал Хразмий, Ҳаким Назир

В) Форобий, Борот Бойқобилов.

2) Ўзбекистон Республикаси давлат мадҳияси матнини ким ёзган?

А) З.Диёр

Б) А.Орипов

В) М.Бурхонов

3) Рубоийга таъриф берилган қаторни топинг.

А) Мақол

Б) Топишмоқ

В) Тўрт қатордан иборат, чуқур фалсафий маънога ега бўлган шеър.

4) Ғазал неча байтдан иборат бўлади?

А) 3 байтдан 10-12 байтгача

Б) 2 байтдан 8-10 байтгача

В) 4 байтдан 7-9-байтгача

5) Ғазал мулкининг султони ким?

А) А.Орипов

Б) Алишер Навоий

В) қ.Муҳаммадий.

Савол	1	2	3	4	5
Жавоб	а	б	в	а	б
Балл					

Саволлар бўйича тўғри жавоб топган ўқувчилар аниқланиб, балл қўйиб рағбатлантирилади.

Топшириқни бажарган ўқувчиларга ҳам саволлар берилади. Бажарган ишлари изоҳлаб баҳоланади.

- Байроғимиз қачон қабул қилинган?

- қиш фасли ҳақида ашеър айтиб беринг.

Ўқувчилар диққатини жалб қилиш мақсадида «Занжир» номли хотирани чархлаш ўйини ташкил етилади. Унинг шарти:

Улуғ мутафаккирлардан кимларни биласиз? (Саволга ўқувчилар кетма-кет жавоб беришга ҳаракат қиладилар).

1-бола: - Алишер Навоий.

2-бола: - Алишер Навоий, Бобур.

3-бола: - Алишер Навоий, Бобур, Улуғбек...

Ўйинда 5 та ўқувчи қатнашади. Шу орада ўқитувчи синф тахтасига янги мавзунини ёзади.

Янги мавзу: «Навоийни ўргатинг менга...»

Ўқитувчи: - Улуғ бобокалонимиз Мир Алишер Навоий 1441 йилда Ҳирот шаҳрида туғилган. Алишер ёшлигидан одобли, ўткир зехли, зукко, шеърятга қизиқувчан бола бўлган ва катталар еътиборига тушган.

(Муסיқа янграйди. Ўқувчилар шоирни шарафлаб шеър ўқийдилар).

1-ўқувчи:

Ҳирот тупроғида вояга етган,
«қуш тили» йўллари мунаввар етган,
Йиллар тўзонидан соғ-омон ўтган,
Навоий бобомлар – буюк одамлар.

2-ўқувчи:

- «Хамса»си кўнгилни шамдек ёритган,

Она тилимизни ёддан бор етган,
Мағрибу машриқни ифтихор етган,
Алишер бобомлар – буюк одамлар.

3-ўқувчи:

Кўп жаҳонгир кўрган бу дунё,
Ҳаммасига гувоҳ ер ости.
Лекин, дўстлар, шеър аҳли аро,
Жаҳонгири кам бўлар рости.

4-ўқувчи:

Беш асрки, назмий саройни,
Титратади занжирбанд бир шеър.
Темур тиғи етмаган ерни,
қалам билан олди Алишер.
Дунё бўлди чаманим маним,
Ўзбекистон, Ватаним маним.

(Ўқувчилар шоирнинг рубоий ва ҳикматли сўзларидан парча ўқийдилар).

Бошни фидо айла ато қошиға,

Жонни фидо айла ано бошиға.

Тун кунингда айлагали нурфош,

Бирисин ой англа, бирисин қуёш.

- Чин сўз еътиборли, яхши сўз қисқа бўлади.

- Оз-оз ўрганиб доно бўлур, катра-қатра йиғилиб дарё бўлур.

- Билмаганин сўраб ўрганган олим, орланиб сўрамаган ўзига золим.

- Тилни билиш – дилни билишга йўл очар.

(Саҳна кўриниши. Алишер ва Лутфий учрашуви).

Алишер: - Ассалому алайкум, устоз!

Лутфий: - Ваалайкум ассалом, боракалло, биз фақирни кўргани келибсиз, ашъорларингиздан тинглайлик.

Алишер: - Бажонудил, устоз! (ғазал ўқийди):

- Оразин ёпқоч кўзимдин сочилур ҳар лаҳза ёш,
Бўйлаким пайдо бўлур юлдуз, ниҳон бўлғоч қуёш.

Лутфий: «Боракалло, офарин, агар имкон бўлганда еди, умрим бўйи ёзган барча ашъорларимни сизнинг шу икки қатор шеърингизга алишган бўлур едим».

(Ўқувчилар рағбатлантирилади).

Ўқитувчи: - Ўқувчилар, барча шоир ва ёзувчилар ўзларига тахаллус танлайдилар. Бобомиз ўзларига нима учун Навоий тахаллусини кўйганлигини қуйидаги сахна кўринишидан билиб оламиз.

(Сахна кўриниши).

Алишер боғда ўтириб шеър ёзади ва уни ўқийди:

Гурбатда ғариб шодмон бўлмас емиш,
Ел анга шифиқу меҳрибон бўлмас емиш.
Олтин қафас ичра гар қизил гул буца,
Булбулга тикондек ошиён бўлмас емиш.

Алишер ёқимли овозидаги оҳанг гул шоҳида қўниб турган булбулга ёқиб қолибди.

Булбул: - Ей, навқирон шоир, овозинг булбулнинг ерта тонгдаги навосидан ҳам ёқимли экан. Исмингни билсам бўладими?

Алишер: - Ҳа. Менинг исмим Алишер.

Булбул: - Билдим, билдим, сиз ёш шоирсиз. Енди ўзингизга муносиб тахаллус қўйинг.

Ўқитувчи: - Алишерга бояги булбулнинг «наво» деган сўзи ёқиб қолибди. Шундан сўнг у ўз шеърларига «Навой» дея тахаллус қўядиган бўлибди.

Ўқувчилар, энди луғат дафтарингизни олинг-да, янги сўзларни ёзинг.

Тахаллус- иккинчи ном.

Ашъор – асар

Янги мавзу баёни мустаҳкамланади.

Ўқитувчи: - Алишер Навой қачон, қаерда туғилган?

- Бобомиз қайси тилни мукаммал билганлар?

- Улуғ шоир асарларидан қайсилари сизга маълум?

Дарс якунида барча фаол иштирок етган ўқувчилар рағбатлантирилиб, кундаликларига баҳо қўйилади.

Хулоса ва уйга вазифа:

Мавзунини ўқиб, еркин мавзуда иншо ёзиш.

**III боб. Буюк мутафаккирларимизнинг ижодини бошланғич
синф ўқувчиларига ўргатишга оид тажриба-синов ишлари
натижалари**

**2.1. Дарс жараёнида буюк мутафаккирларимиз ижодини
ўргатиш усуллари**

Кичик мактаб даврига 7—12 ёшдаги бошланғич таълим (И-ИВ синфлар) ўқувчилари киради. Бола мактаб учун боғчада ёки оилада тарбияланмоғи лозим. Шунда у билим асосларини ўрганишга биологик ва психологик жиҳатдан тайёр бўлади. Руҳшуносларнинг кузатишича, боланинг руҳияти билим олишга етарли даражада тўлишиб, идрокнинг ўткирлиги, софлиги, аниқлиги, ёрқинлиги, билишга қизиқувчанлиги, ишонувчанлиги, хаёлининг мусаффолиги, хотирасининг мустаҳкамлиги, фикрчанлиги билан бошқа ёшдаги болалардан ажралиб туради. Мактаб таълимига тайёрланаётган болада диққат нисбатан узоқ муддатли ва шартли барқарор бўлади, айниқса, бола диққатининг хусусиятлари дидактик ўйинларда, муаммолар жараёнида ўзгалар нутқини идрок қилиш ва тушунишда, ҳикоя тинглаш ва қайта ҳикоя қилишда кўринади. Бола мактаб давригача катталарга тақлидан у ёки бу ахборотни ўзлаштириб келган бўлса, энди ўз хоҳиш-иродаси билан зарур маълумотлар тўплашга интилади, ўз олдига аниқ мақсад ва вазифа қўйишга ҳаракат қилади. Бола хулқ-атворидаги бу ўзгариш ва фаоллик унинг хотираси муайян даражада ривожланганлигини билдиради.

1-синф ўқувчиси кўпроқ билим фаолиятини яққол образли хотирага таянган ҳолда ташкил этади. Нутқи ҳам изчил, ифодали, грамматик қоидаларга емас, балки миқдор ва кўламига кўра ўзгалар билан фикр алмашиш учун етарли даражада шаклланган бўлади. Шу билан биргаликда, боланинг мактаб таълимига руҳий тайёрланишининг ички (ботиний) жиҳати ҳам мавжуддир. Унда шу даврга келиб, билим олиш, ўқиш-ўрганиш хусусида тўғри тасаввур юзага келади. Мактаб интизомига итоат қилишга, мураббийлар кўрсатмасини бажаришга мойил бўлади. Лекин болалардаги қобилият, иқтидор бир хил емаслигидан, улар ўртасида муҳим фарқлар вужудга келади. Бинобарин, баъзи бола мактабга зўр иштиёқ билан интилса, баъзиси мактабдан қатъий воз кечишгача бориб этади. Муҳими, мактаб таълимида ўқувчи ўқишга салбий муносабат уйғотмаслиги учун курашиши

зарур. Бу ишда енг мақбул йўл, болалардаги билим савиясининг ўзига хослигини инобатга олиб, индивидуал ёндашишдир. Янги педагогик технологиянинг талабларидан бири ҳам—худди шу.

Педагогик технология (ПТ) атамаси инглизча «ан едусатионал течнологй» номли сўз бирикмасининг мазмунига мувофиқ бўлиб, таълим технологияси, деган маънони билдиради. Бу ибора америкалик олим Б.Скиннер томонидан 50- йилларда биринчи марта «ўқитиш технологияси» деб қўлланган. Бизда еса 90- йилларнинг бошида бу термин қўллана бошланди. Технология сўзининг 300 дан ортиқ таърифи берилган бўлиб, кенг истеъмолдаги таърифи қуйидагича: «Технология—бу ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантириш қонуниятларини ўзида жамлаган ва якуний натижасини кўрсатадиган педагогик фаолиятдир». Шу илғор мураббийлик фаолияти негизига қурилган технология талабига мувофиқ ўқитувчи таълим босқичида ҳар бир болага индивидуал ёндашиши ҳамда таълимни Инсонпарварлаштириш ва Демократлаштириш талабларига ўқувчида рағбат уйғотиши асосий вазифа саналади. Индивидуал ёндашувда таълимнинг бош фигураси ўқитувчи ҳисобланса-да, таълим олишга ихтиёрий ҳаракат ўқувчи томонидан бажарилиши лозим. Натижада таълим еркинлиги шаклланади. Бунда:

1. Ўргатувчи ва ўрганувчи орасида ижобий маънодаги масофа йўқола боради.
2. Ўрганувчи билимни ўз шахси учун зарурат еканлигини англай бошлайди.
3. Ўрганувчида таълимдошларидан орқада қолмаслик ғурури пайдо бўлади.
4. Еркин фикрлаш учун тўсиқ сезилмайди ва ижодкорлик туйғуси қалбида ниш уради.
5. Ўрганувчида ўзликни англаш тушунчаси умуминсоний қадриятлар руҳида тарбияланиш тушунчаси билан уйғунлаша боради.

Биз қуйида буюк мутафаккир Алишер Навоийнинг «Садди Искандарий» достонида дарс ишланмасини кўриб чиқамиз.

«**Ҳикоят**» (Алишер Навоийнинг «Садди Искандарий» достонидан).

Дарснинг мақсади: 1. Ўқувчиларда озодликни ҳис этиш туйғусини тарбиялаш.

2. Ҳикоят орқали ўз юртига бўлган меҳрни ошириш.

3. Билим, кўникмаларини ривожлантириш.

Дарснинг тури: умумлаштирувчи.

Дарснинг услуби: аралаш, кўрсатмали.

Дарс жиҳозлари: мавзуга оид расмлар.

И. Дарсни ташкил этиш. Уйга берилган Еркин Воҳидовнинг «Ўлка» шеърини ёддан сўраб баҳолаш. Ўтилган мавзуларни савол-жавоб орқали мустаҳкамлаш:

— Ватан қаердан бошланар экан?

— Туғилиб ўсган еримизни нима учун ардоқлаймиз? (Бу савол орқали ўқувчилар орасида баҳс-мунозара уюштирилади.)

ИИ. Янги мавзу — Алишер Навоийнинг «Садди Искандарий» достонидан олинган «Ҳикоят»ни ўтилган мавзуга боғлаган ҳолда, ҳикоят мазмуни асосида ишланган расмлар ёрдамида гапириб бериш ва ҳикоятни ўқувчиларга навбатма-навбат ўқитиш, тушунилиши қийин сўзларни ожратиб, маъносини тушунтириш ва луғат дафтарларига ёздириш:

<p>масофа — йыл фурсат — вақт вайрона — бузилиб кетган хуррамлик — хурсандлик</p>

ИИИ. Ҳикоят мазмунини савол-жавоб ёрдамида мустаҳкамлаш:

— Ҳикоятдаги кабутар қаерда яшарди?

— Кабутар қафасдан қутулиб, қайси томонга учди?

— Кишилар нима қилмоқчи бўлдилар?

— Ҳикоят қандай яқунланган?

ИВ. Ўқувчиларни баҳолаб, баҳоларини еълон қилиш.

В. Матнни ўқиб, кабутар расмини чизиб келишни уйга вазифа қилиб топшириш.

2-дарс ишланмаси.

Мавзу: Навоий ҳикматлари.

Дарснинг мақсади: 1. Ўқувчиларни билим олишга интилувчан, тўғрисиўз, бир-бирига меҳр-оқибатли, иноқ, аҳил, дўст қилиб тарбиялаш.

2. Навоий ҳикматларининг моҳиятини ёритиш, ўқувчиларни шеър билан таништириш.

3. Ифодали ўқиш, ёд олиш малакаларини ривожлантириш.

Дарснинг тури: янги билим берувчи.

Дарснинг услуби: аралаш, кўргазмали.

Дарснинг жиҳози: мавзуга оид расмлар, тарқатма дидактик топшириқлар, магнитофон.

И. Дарсни ташкил қилиш. Уйга берилган топшириқни сўраб баҳолаш ва ўтилган мавзулар юзасидан дидактик тарқатма топшириқлар бериб, жавоблар олиш:

1 - карточка. Алишер қачондан шеър ёза бошлаганлиги ҳақида гапиринг.

2- карточка. Алишер билан булбулнинг суҳбатини китобдан топиб ўқинг.

3- карточка. Алишер билан Ҳусайннинг болалари ҳақида гапиринг.

4- карточка. Шоир ва шоҳ ўртасида қандай ўхшаш жиҳатлар бор?

ИИ. Ўқувчиларга Навоий ҳикматларини магнитофон орқали ешиттириш ва моҳиятини ёритиш. Сўнг дўстлик ҳақида қисқача суҳбатлашиб, янги мавзу — Иброҳим Донишнинг «Иноқликда гап катта» шеърини ўқувчиларга ўқиб

бериш мазмунини расмлар ёрдамида биргаликда таҳлил қилиш, луғат билан ишлаш.

ИИИ. Савол-жавоб ёрдамида шеър мазмунини мустаҳкамлаш:

ИВ. Ўқувчиларни баҳолаб, баҳосини еълон қилиш.

В. Уйга шеърни ёдлаб, Навоий ҳикматларини ўзлари ясаган китобчага ёзиб қўйишни топшириб, дарсни яқунлаш.

Буюк мутафаккирларимиз ижодини ўргатиш бўйича амалга оширилган тажриба-синов ишлари ва уларнинг натижалари кейинги 2.2. параграфда ўз ифодасини топган.

2.2. Буюк мутафаккирларимиз ижодини ўргатиш бўйича амалга оширилган тажриба-синов ишлари ва уларнинг натижалари

Бошланғич таълим босқичи ўқувчиларида асарларни ўргатиш бир неча босқичларда амалга оширилди.

Дастлабки босқич - бу уларга кенг кўламли тарзда ташкил етилган асарлар ҳақидаги билимлар тарғиб қилинди. Бунда «Ўқиш» дарслари асосида ўқувчиларга етарли даражадаги билимларни бериш бажарилди. Мазкур жараёнда ўқувчиларнинг билимларни егаллаш, ёзувчи ва шоирларнинг асарларидаги инсонийлик, одамийлик, меҳр - оқибат каби фазилатлар моҳиятини тушуниш, айниқса, Ўзбекистон Республикаси Президенти асарларида, Давлатимиз Конституцияси ва рамзларида асарларни ўргатиш, уларнинг онгига етказишга аҳамият берилди.

Бунда ўқувчиларнинг кўпчилик қисми Ўзбекистон Республикаси Президенти, Давлат Конституцияси ва рамзларини хурмат қилиш ўзларининг фуқаролик бурчи еканлигини билдириш билан бирга, уларда ифодаланган меҳнацеварлик, инсонийлик ҳақидаги билимлар борасида ўз фикрларини баён етдилар. Баъзибир ўқувчилар бу соҳада паст даражада билимга ега еканликларини билдирганлар. Мазкур ҳолатни келтириб чиқарувчи сабабларни аниқлашга бўлган интилиш натижасида шу нарса маълум

бўлдики, ўқувчиларнинг деярли барчаси асарларнинг моҳиятини чуқур англамасдилар. Кузатишлар шуни кўрсатдики, ўқувчилар фаолиятида олижаноб фазилатларни шакллантириш алоҳида мақсад қилиб олинмаган. Биз ана шу камчиликларни бартараф етиш учун бошланғич таълим мактаби ўқувчиларида инсонийликни шакллантиришда қуйидагилар асосий вазифалар қилиб белгиладик:

1. Ўқувчиларнинг билимларини амалиётга тадбиқ етиш асосида уларда ўқиш борасидаги дастлабки кўникма ва малакаларни ҳосил қилиш, инсонийлик, фаолликни қарор топтириш;
2. Ўқувчиларда меҳнацеварликни, олийжанобликни шакллантиришда муҳим восита бўлган дарс ва синфдан ташқари машғулотларни қуйидаги шакл ва методларда амалга ошириш:

а) Ўқувчилар онгига таъсир етувчи тарбия методлари - ҳикоя қилиш, тушунтириш, савол-жавобни ташкил етиш, меҳнацеварлик ҳақида суҳбат, намуна кўрсатиш, баҳс, мунозара, учрашув, олимпиадалар ўтказиш, матбуот материаллари, ўқув ва ёрдамчи адабиётлар билан ишлаш ва бошқалар;

б) Езгу фазилатларни шакллантиришга кўмаклашувчи методлар - ролли ҳамда ишончли ўйинларни йўлга қўйиш, деворий газета ва меҳнацеварлик журналларини тайёрлаш.

Бошланғич таълим босқичи ўқувчиларида асарларни таҳлил қилишни шакллантиришга йўналтирилган дарс ва синфдан ташқари тарбиявий тадбирларни ташкил етишда қуйидаги воситаларга таяниб иш кўрилди:

Ўқувчиларнинг шахсий ёндошуви, жамоатчилик фикри, намуна кўрсатиш, кўргазмали қуроллар намоёниши орқали, меҳнацеварлик муносабатлар жараёнини ташкил етиш;

Тажриба - синов жараёнида дарс ва синфдан ташқари машғулотларни, асарларни таҳлил қилишни шакллантириш методи ва тарбия бирлиги, меҳнацеварлик мазмунидаги тадбирларнинг ягона мақсадга йўналтирилганлиги каби тамойиллар асосида ташкил етилди.

Бошланғич таълим жараёнида, ўқувчилар томонидан асарларни таҳлил қилишни шакллантириш бир неча босқичда амалга оширилади. Бунда ўқитувчилар конкрет фанни ўқитиш жараёнида айнан шу босқичларнинг боғланиш нуқтасини топиши муҳим методологик аҳамиятга эга. Зеро, ўқувчиларнинг турли фанларда асарларни таҳлил қилишни ўзлаштириш имкониятлари ва фаолликлари турлича бўлади. Шу нуқтаи назардан, ўқитувчи томонидан, муайян предметнинг таҳлил билан боғлиқ ёритиши, шартли равишда, қуйидаги босқичларда изчил амалга оширилиши мақсадга мувофиқ:

Биринчи босқич–ўқувчилар онгида таҳлилни шакллантириш ва ривожлантириш мақсади ҳамда вазифалари белгиланди;

Иккинчи босқичда–муайян асар доирасида таҳлилни изоҳлаш, ифодалаш усуллари ва воситаларини танланди;

Учинчи босқичда–ўқувчиларнинг тасаввурларини, назарий билимларини ва уларни амалга ошириш кўникмаларини мустаҳкамланди;

Тўртинчи босқичда–ўқувчилар ўзлаштирган билимлар, амалий кўникмалар даражасини назорат қилиш ва баҳолашдан иборат бўлди.

Юқорида кўрсатилган босқичлар ўртасидаги изчил боғланиш, ўқувчи онгида асар ҳақида яхлит, тўлиқ ва аниқ тасаввурларнинг вужудга келиши учун асос бўлди.

Тажриба-синов жараёнида ўқувчилар томонидан таҳлилни шакллантириш тушунчаларининг ўзлаштирилиш даражаси ҳам аниқланди. Уларга қуйидаги саволлар тақдим етилди:

1. Сиз учун «Асар таҳлили» тушунчаси нимани англатади?
2. «Таҳлил» деганда нимани тушунаси?
3. Қайси ёзувчи ёки шоирнинг асарида инсонийлик масаласи кенг ёритилган?
4. Сиз одабийлик деганда нимани тушунаси?
5. Сиз учун «Инсон», «меҳнацеварлик», тушунчалари нимани англатади?

6. «Меҳнацеварлик, дўстлик» тушунчаларини сиз қандай шарҳлайсиз?

Шуни айтиш керакки, кичик ёшдаги ўқувчиларда асар таҳлилни шакллантиришда дарс машғулоти ва ўқитувчининг ўқувчилар жамоаси билан ишлаш маҳорати муҳим аҳамиятга эга. Ҳар бир дарснинг мақсади ўқувчиларнинг онги, ҳис - туйғуси ва хулқ - атворига таъсир кўрсатишга қаратилган бўлиши лозим. Дарс ва дарсдан ташқари ишлар жараёнида суҳбат учун тузиладиган саволлар қуйидаги талабларга тўла жавоб бериши зарур:

1. Саволлар ўқитувчи тамонидан пухта ўйлаб тузилиши, болаларни ўйлашга, атрофлича фикр - мулоҳаза юритишга мажбур қилиши;
2. Саволлар ўқувчилар савиясига мос ва тушунарли бўлиши, сон жиҳатида кўп бўлмаслиги;
3. Саволларнинг ихчам мазмунли, сифатли бўлишига еътибор бериш, саволлар дарснинг умумий мақсадини очишга қаратилиши;
4. Саволлар ўқувчиларнинг меҳнацеварликни шакллантиришга қаратилиши;
5. Саволлар ўқувчиларнинг ҳис - туйғуларига таъсир етиши ва уларнинг ақлий ҳиссиётини тарбиялашга хизмат қилиши;
6. Саволлар ўқувчиларнинг асар таҳлили ҳақидаги тушунча ва билим-ларини ривожлантиришга қаратилган бўлиши ва бошқалар.

Дарс жараёнида ўқитувчилар Навоий асарларидан «Навоийнинг ёшлигидан лавҳа», «Доноларнинг доноси», «Алишер билан булбул», «Нон ҳиди» ҳикоясидан, Ҳ.Ҳ.Ниёзийнинг «Ота - она ҳурмати», «Тўғрисўзлик ҳақида», «Катталар меҳнатини қадрлаш ҳақида», ўзбек халқ ертақларидан «Зумрад ва қиммат», «Егри ва тўғри», «Уч оға ини ботирлар», «Ёрилтош» каби ертақлардан, ўзбек мақолларидан, ҳадислардан, буюк ёзувчи ва шоирларнинг асарларидан кенг фойдаланишлари зарур.

Ўқувчиларни ўз ота - онасига муҳаббат руҳида ўстириб уларни тўғри сўз, меҳнацевар, жасур, қўрқмас бўлишида «қоч болам, қуш келди», «Зағизғон», «Читти гул», «қушим боши», «Чори чамбар», «Мушук ва сичқон», «Дим - дим», «Тапур - тупур қалдирғоч», Холам меҳмонга келди»

каби ўйинларни ўтказиш ўз самарасини беради. Ўқувчиларга дарсдан ташқари жараёнда миллий лапар ва қўшиқларни ўргатиш, Наврўз, Ҳосил, Меҳрижон байрамларини мунтазам ўтказиш, Навоий, Бобур, Муқимий, Фурқат каби шоирларнинг шеърлари билан таништириш болаларда инсонпарварликни шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга.

Ўқувчиларда таҳлилни шакллантириш натижасида меҳр - муҳаббат, мурувват ва оқибат, сахийлик, саховат диёнат, қаноат, ҳиммат, адолат, сабр-тоқат, меҳрибонлик, ростгуйлик фаҳм-фаросатлилик, зийраклик каби маънавий хусусиятлар таркиб топади. Таҳлилни шакллантириш ҳақидаги билим ва дунёқарашини ривожлантириб боради. Биз ана шу талаблардан келиб чиқиб бошланғич таълим жараёнида кичик ёшдаги ўқувчиларда таҳлилни шакллантириш кўникма ва малакаларига алоҳида аҳамият бердик. Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларда таҳлилни шакллантиришни юқори, ўрта, қуйи даражаларга бўлдик.

Юқори даража: одамларга ҳурмат билан муносабатда бўлади, ўзининг атрофидаги кишилар ҳақида ғамхўрлик қилади. У доимо дўстликни улуғлаб, миллий анъаналар ва маданиятга, бошқа миллат кишиларига ҳурмацизларча муносабатда бўлувчиларнинг пойини қирқади.

Ўрта даража: кишиларга ғамхўрлик қилади. Меҳр - шафқат ишларида иштирок этади. Бошқа миллат кишиларига ёрдам беришга тайёр бўлиб, миллий анъаналар ва маданиятга ҳурмат билан қарайди. Дўстлик ишларида қатнашади. Аммо уларнинг фаолиятида узилишлар бўлиб туради.

қуйи даража: ўқитувчи ёки жамоанинг топшириғига кўра атрофдагиларига ёрдам беради. Миллий анъаналар ва маданиятга қизиқиш билан қарайди, бошқа миллат кишиларига ундагандан кейин ва назорат остида ёрдам беради.

Таҳлил жараёнини шакллантиришнинг алоҳида шакллари ўз ичига қуйидагиларни олади. Таҳлилни шакллантиришга оид адабиётларни ўқиш-ўрганиш; маънавий мерос, ёдгорликлари ҳақида маълумотга эга бўлиш, буюк

сиймоларнинг ҳаёти ва фаолияти билан танишиш, ўқувчиларнинг оилавий турмуши ва соғлигини кузатиш, ҳужжатли материаллар билан ишлаш, кичик ёшдаги ўқувчилар билан «Ўзбек халқи - меҳнацевар халқ», «Салом бериш ҳам қарз, ҳам фарз», «Камтарга камол», «Поклик имондандир» каби мавзуларда суҳбатлар ўтказиш, мактаб атрофидаги ерларга экскурсия ташкил этиш, савол - жавоб ўйинлари мусобақалар ўтказишни ташкил этиш, оммавий иш шаклида «Алишер Навоий меҳнацевар», «Соҳибқирон Амир Темури» каби ерталиклар ўтказиш кабилардир.

ХУЛОСА ВА ТАВСИЯЛАР

Мактабда ўқувчиларга фақат умумий таълим бериш билан чекланилмайди, унда ижодий меҳнатнинг зарурий шарти бўлган мустақил фикрлаш кўникмаси ҳам ривожлантирилиб, ҳар бир ишга ижодий ёндашиш хисси шакллантирилади ва камол топтирилади.

Ўқувчиларга таълим беришда асосий мақсад улар онгига фан асосларини пухта сингдириш орқали уларни диёнатли, еътиқодли қилиб ўстириш, ижтимоий ҳаётдаги ҳар бир ҳодисага онгли ёндашишни тарбиялаш, егалланган билим ва кўникмаларни ҳаётга татбиқ етиш қобилиятини ўстиришдан иборатдир. Бу жиҳатдан ҳам ўқиш дарслари бошланғич синф ўқувчиларини жамиятимиз олға сураётган юксак ғоялар руҳида тарбиялаш воситаси ҳисобланади. Шу сабабли ўқитувчининг дарсга тайёрланаётганида ҳал қилиниши зарур бўлган педагогик масалаларни олдиндан аниқ белгилаб олиш муҳим аҳамиятга егадир.

Тадқиқот иши натижасида қуйидаги хулосаларга келдик:

Ўқувчиларда ижобий фазилатларни шакллантиришда бошланғич таълим мазмун-моҳияти билан катта имкониятларга ега.

Мутафаккирларимиз ижодини ўрганиш асосида ўқувчиларда Ватанга муҳаббат, миллий ғурур, юрт тинчлиги, юксак ахлоқий фазилатлар, меҳнацеварлик туйғулари муҳим мезонлардан бўлиб ҳисобланади.

Бу борада таълим-тизимига технологик ёндошув, янги педагогик технологиялардан, бошланғич таълимнинг енг илғор тажрибаларидан ўринли фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Таълим-тарбияга яхлит жараён сифатида ёндошиб, синфдан ташқари ўқиш ишларини таълим жараёни билан узвий алоқада ташкил етиш орқали унинг самарадорлигини ошириш мақсадга мувофиқ.

1. Бошланғич синф ўқиш дарсларида мутафаккирлар ижодини ўргатиш педагогик муаммо еканлигини 1 бобнинг 1 парграфида назарий жиҳатдан асосланди.

2. Мутафаккирлар ижоди ёрдамида ўқувчиларда таълим-тарбияни шакллантиришнинг педагогик хусусиятларини ишлаб чиқилди.

3. Асарлар ёрдамида ўқувчиларда яхши фазилатларни шакллантиришнинг педагогик шарт-шароитлари аниқланди.

4. Асарлар ёрдамида ўқувчиларда ижобий фазилатларни шакллантиришни таъминлайдиган шакл ва методлар, воситалар тизимини ишлаб чиқиш, илмий асослаш ва тажрибада текшириб кўрилди.

Олиб борилган тадқиқот ишимиз натижаларига асосланиб қуйидаги тавсияларни тақдим этиш мумкин:

- Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонуни ҳамда «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» асосида мутафаккирларимиз ижодини ўрганиш ёрдамида ўқувчиларда миллий истиқлол ғоясини шакллантиришнинг мақбул тизимини ишлаб чиқиш ва ҳаётга жорий этиш;

- ҳаётни англашга қизиқиш ҳиссини ўстириш, атроф-муҳит ва инсон характерининг мураккаблигини тушуниш қобилиятини ривожлантириш;

- Ватанга, халқига садоқатли бўлиш туйғусини шакллантириш;

- асарни таҳлил қилиш, асардаги адабий-ахлоқий, фалсафий масалаларни аниқлаш;

- ҳақиқий ватанпарвар ва меҳнацевар, бор имкониятини юрт тинчлиги, халқ фаравонлиги йўлида хизмат қилишдан аямайдиган маънавий баркамол инсонни шакллантиришга доир методик мажмуалар, ахборот-кўرғазмали материаллар яратиш;

-ўқувчиларда ижобий фазилатларни шакллантиришга қаратилган илғор педагогик технологияларнинг замонавий метод ва усулларини излаб топиш ва амалиётга жорий этиш;

- бошланғич таълим жараёнида ўқувчи шахси маънавиятини шакллантиришда узвийлик ва узлуксизликни таъминлаш;

- бошланғич туркум фанларини ўқитиш жараёнида ўқувчилар маънавиятини шакллантириш бўйича ижтимоий педагогик йўналишда илмий-тадқиқотлар олиб бориш ва ҳоказо.

Бундан ташқари, бошланғич таълим жараёнида қуйидагиларни амалга ошириш лозим:

- Дидактик асарлар ёрдамида ўқувчиларнинг психологик хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда машғулотлар уюштириш;

- Бошланғич таълим жараёнида Ўзбекистон мустақиллиги туфайли умуминсоний, миллий маънавий қадриятлардан кенг фойдаланиш;

- Ўқувчиларнинг ижобий фазилатларни тарбиялашга қаратилган ташвиқот-тарғиботчилик фаолиятини такомиллаштиришга алоҳида аҳамият бериш;

- Мутафаккирларимиз ижоди ёрдамида ўқувчиларда яхши фазилатларни шакллантиришнинг мақсад ва вазифалари, мазмун, шакл ва методлар бирлигини таъминлаш ҳамда ўқувчи шахсини камол топтириш.

Юқорида таъкидланган тавсияларнинг натижали бўлишида бошланғич таълим мактабларининг дастурлари мазмунига аниқ йўналишлар киритилиши лозим. Ўқитувчилар «Ўқиш китоби» дастуридан ўқувчиларни тарбиялашда кенг фойдаланишлари лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. - Ўзбекистон ХХИ аср бўсағасида.-Т.: «Ўзбекистон». 1997.
2. Авлоний А. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ.-Т.: «Шарқ». 1992.
3. Абдуллаева қ., Раҳмонбекова С. 2-синфда ўқиш дарслари. Ўқитувчи китоби. -Т.: Ўқитувчи, 2004.
4. Абдуллаева қ., Юсупова М., Маҳмудова М., Мавлонова М. Ўқиш китоби. (2-синфлар учун дарслик). -Т.: «Ўқитувчи». 2001.

5. Абдуллаева қ. - Савод ўргатиш. -Т.: «Ўқитувчи». 1975.
6. Абдуллаева қ., Назаров К., Йўлдошев Ш. Савод ўргатиш методикаси. – Т.: «Ўқитувчи». 1996.
7. Бобоев Т. Шеър илми таълими. –Т.: «Чўлпон». 1996.
8. «Бошланғич таълим» журнали. 2000-2007 йй.
9. Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Т.: «Ўзбекистон». 1998.
10. Иномхўжаева С., Зунунова А. Ифодали ўқиш асослари. -Т.: «Ўзбекистон». 1978.
11. Педагогика тарихидан хрестоматия. -Т.: «Ўқитувчи». 1993.
12. қосимова К. Бошланғич синфларда она тили ўқитиш методикаси. -Т.: «Ўқитувчи». 1985.
13. Саидахмедов Н. Янги педагогик технологиялар. -Т.: «Фан». 2003.
14. Ғуломов У.: Расулов И., Рустамов Х., Мирзаахмедов М. Ўзбек тили ўқитиш методикаси. -Т.: «Ўқитувчи». 1975.
15. Ғ.Ерназаров. Бошланғич синфларда она тилини ўқитиш услубияти. -Т.: «Илм-зиё». 2005.
16. Маънавият юлдузлари: (Марказий Осиёлик машҳур сиймолар, мутафаккирлар, адиблар). (Масъул муҳаррир: М.М.Хайруллаев).- Т.:Халқ мероси нашр. 1999.
17. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. - Т.: Ўзбекистон. 2001.
18. Педагогика. А.Ҳ.Мунавваровнинг умумий таҳрири остида. -Т.: Ўқитувчи. 1996.
19. Сайидахмедов Н. Янги педагогик технологиянинг моҳияти. Ж.Халқ таълими .1999.№ 1.-97-102 б.
20. Ўрта Осиёда педагогик фикр тараққиётидан лавҳалар. (Тузувчи-муҳаррирлар: А.Зуннунов ва бошқ.) – Т.: Фан. 1996.
21. қурбонов Ш. Баркамол авлод орзуси. - Т.: Шарқ. 1998.

22. қодиров Б.Р. Синф зукколари ни танлаш методикаси. Ёш истеъдодларни излаймиз. Методик қўлланма. Республика истеъдод маркази. - Т.: 1998.
23. Умарова М. Ўқиш китоби. (3-синфлар учун дарслик). -Т.: «Ўқитувчи». 2001.
24. Юсупова Ш. Ўқитувчи китоби. -Т.: «Ўқитувчи». 2003.
25. Маъкулова Б. ва бошқалар. Синфдан ташқари ўқиш машғулоти лари. -Т.: «Ўқитувчи». 1986.
26. Зуннунов А., «Ўрта Осиёда педагогик фикр тараққиётидан лавҳалар». - Т.: «Ўзбекистон». 1997.
27. Иномова М., «Оилада болаларнинг маънавий-ахлоқий тарбияси». -Т.: «Ўзбекистон», 1997.
28. Искандаров Х. ва бошқалар, «Ўзбек педагогикаси анталогияси», И-ИИ жилдлар. -Т.: «Ўзбекистон», 1995 –1999.
29. Умарова М., 3-синфда ўқиш дарслари. Ўқитувчи китоби - Т.: «Ижод дунёси», 2004.
30. Ҳомидий Ҳ., Абдуллаева Ш., Иброҳимова С. Адабиётшунослик терминлари луғати.-Т: «Ўқитувчи». 1975.
- 31.w.w.w. реф.уз.
- 32.w.w.w. гоогле
- 33.w.w.w. зиёнет уз.
- 34.w.w.w. литературе. уз.

И Л О В А Л А Р

1-ИЛОВА

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларда ижобий фазилатларни шакллантиришда бадий адабиётнинг имкониятлари

1. Ўқиш дарсларида ўқувчиларни бадий адабиёт намоёндаларининг ҳаёти ва фаолияти билан таништириш;
2. Асарлар ёрдамида ўқувчиларга бадий адабиёти ҳақида маълумот бериш;
3. Бадий адабиёт ва ундаги ахлоқ-одоб, меҳнацеварлик масалаларини ўқувчиларга тушунтиришни амалга ошириш. Бадий адабиёти намуналаридан ифодали ўқиш жараёнида ўқувчилар диққатини шоир ва ёзувчиларнинг инсон, меҳнацеварликга бўлган муносабатини кўрсатиш ва инсонни камолотга етказишдаги тарбиявий аҳамиятига еътибор бериш;
4. Бадий адабиёт бўйича Ватан, ватанпарварлик, имон, меҳнацеварлик, дўстлик, виждон каби мавзуларда ўқувчиларга мустақил ижодий ишлар топшириш;
5. Бадий адабиёт ижодини ифодали ўқиш, унинг мазмуни ва бугунги кундаги тарбиявий аҳамиятини ўқувчиларга тушунтириш;

6. «Алишер Навоий – буюк ўзбек мутафаккири», «Аждодларимиз мероси – битмас хазина» мавзуларда адабий кечалар, синфдан ташқари тадбирлар, мушоирлар ўтказиш;

7. Ижодкорларининг болаларга бўлган меҳр-муҳаббати ҳақида ўқувчиларга тўлиқ тушунча бериш.

2-ИЛОВА

Бошланғич таълим жараёнида ўқувчиларга буюк мутафаккирларимиз ижодини ўргатишдан кўзланган асосий мақсад ва вазифалар

1. Ўқувчи бадиий адабиётни ўрганиш жараёнида олган билимларини ўзлаштиришга нисбатан ички еҳтиёж ҳамда қизиқишнинг пайдо бўлишга еришиш.

2. Ўқувчига бадиий адабиёт мазмуни таркибида ватанпарварликка доир билимларни бериш.

3. Ўқувчилар томонидан бадиий адабиёт борасидаги билимларни пухта ва чуқур ўзлаштириш учун муайян шарт-шароитлар яратиш.

4. Ўқувчилар томонидан бадиий адабиёт борасидаги билимларининг чуқур ўзлаштирилишига еришиш.

5. Бошланғич таълим ҳамда бадиий адабиёт борасидаги билимлар асосида ўқувчиларнинг ахлоқий сифатларини бойитиш.

**Бадий адабиётни ўрганишда қуйидаги дидактик
тамойилларга амал қилиш**

1. Бадий адабиётни ўрганишда «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури»да кўрсатилган узлуксиз таълимни ташкил етиш ва ривожлантириш принципларига амал қилиш мақсадга мувофиқ.

2. Таълим устиворлиги.
3. Таълимни демократлашуви.
4. Таълимни меҳнацеварлашуви.
5. Таълимни ижтимойлашуви.
6. Таълимни миллий йўналтирилганлиги.
7. Таълим ва тарбияни узвий боғлиқлиги.
8. Иқтидорли ёшларни аниқлаш.

4 - ИЛОВА

Бошланғич таълим жараёнида олиб борилган кузатиш ишлари ва ўтказиш педагогик тажрибаларимизни хулоса қилиб, шунни айтиш керакки, бошланғич синфлар ўқиш дарсларида кичик ёшдаги ўқувчиларда таълим-тарбияни шакллантиришда қуйидагиларни тавсия қиламиз:

1. Ёзувчиларнинг таржимаи ҳолини ўрганишда уларнинг ҳаётидаги ибратли воқеалар ва ўртоқларча ўзаро ёрдамлашиш масаласига оид саволлар қуйиш йўли билан дарс ўтиш.

2. Ўқувчиларга бирор бир мавзудан таъсирланган мисолларни топиб келишни уйга вазифа қилиб бериш.

3. «Ўқиш» дарсларида мавзу ўрганилаётганда ўқувчиларни мавзудаги воқеаларни акс еттирувчи мисоллар топишга ўргатиб бориш.

4. Мутафаккирларимиз таржимаи ҳоли ва ижодини ўрганишда ўқувчиларни саволлар туздиришга ўргатиш.

5. Дарс жараёнида ўқувчиларни тарбиялашда кўرғазмали қуроллардан, техник воситалардан фойдаланиш.

6. Дарс жараёнида ўқувчиларда билимларни мустаҳкамлаш мақсадида уларнинг олдиндан яхшилаб тайёрланиб келишига еришиш.

7. Дарсда ўқувчиларни тарбиялашга хизмат қиладиган асарлардаги қаҳрамонларнинг образларини ва бу асарлардаги мавзуга доир томонларини ажратиб олишга имкон берувчи қисқа суҳбатлар ўтказиш.

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчиларда буюк мутафаккирларимиз ижоди орқали таълим-тарбия беришни шакллантириш тизими

